

Қасым-Жомарт ТОҚАЕВ:

БИЛІК ҚҰРЫЛЫМДАРЫНА
АҒА БУЫН ДА,
ЖАС ҰРПАҚ ТА КЕРЕК

2-бет

Азат ПЕРУАШЕВ:

ЗАМАНАУИ
ӨРКЕНИЕТПЕН БІРГЕ
ДАМУЫМЫЗ ҚАЖЕТ

4-бет

ҮЛКЕН ЕЛДІМЕКЕНДЕ
АУРУХАНА ЖОҚ

7-бет

ҚАЗАҚҰНИ

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ - САЯСИ АПТАЛЫҚ

www.qazaquni.kz

qazaquni@mail.ru

2000 жылғы 11 тамыздан шыға бастады

№1 (1079) 8.01.2024

ҒҰЛАМА

Өзім аса қатты қадірлейтін асқарлы азаматтардың бірі, қазақ әдебиетін зерттеуге зор үлес қосып, әдебиеттану ғылымын биікке көтерген ғибратты ғалым, ұлағатты ұстаз Рахманқұл аға Бердібай туралы толғанысымыздың атауына осынау бүтін ұғымды тегіннен-тегін алып отырған жоқпыз. Бойына тылсым бір бекзаттық болмыс жинақтап, ғылым-білім жолында жүрген адамның бүтін бітімдік сипатын айқындайтын осы анықтама Рахманқұл ағаның азаматтық тұлғасына дәл келетін сынды.

8-9
бет

«ҚАЙЫРЫЛМА» ДЕГЕН СӨЗ ҚАҒИДАҒА АЙНАЛУЫ ТИІС!

Ең алдымен айтарымыз, ҚР Президенті Қ.Тоқаевтың «Egemen Qazaqstan» газеті басшысы, ҚР Ұлттық Академиясы академигі Дихан Қамзабекұлына берген «Біз озық ойлы ұлт ретінде тек қана алға қарауымыз керек!» атты ел бағдарын айқындайтын көлемді сұқбатында халықтың көкейінде жүрген өзекті сұрақтардың барлығы дерлік қамтылыпты. Мемлекет басшысы Қаңтар қасіретінде өзіне жасалған бопсалаудан бастап, сол мемлекеттік төңкеріс кезінде Мемлекеттік Қауіпсіздік комитеті төрағасы болып отырған тұңғыш президенттің мемуарына дейін өз пікірін білдіріпті.

6
бет

ПАРЛАМЕНТ ЗАҢДАРДЫ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ЖАЗА БАСТАЙДЫ

Былтыр күзде «Отандастар» қоры өткізген Отандастар форумына келген қандастар жайлы мәселе көтеріп жүретін Германиядағы Өмірхан Алтын бауырым ҚР Премьер-министрінің орынбасары Тамара Дүйсеноваға алып кірсеңіз деп өтініш айтты. Мәселе қандастар жайына тіреліп тұрғасын бірден телефон соқтым. Вице-премьер ханым бірден келісіп, күнді белгіледік.

3
бет

КАК В АЛМАТЫ ВЫЙТИ ИЗ ТРАНСПОРТНОГО КОЛЛАПСА?

Пущенные в свое время на самотек общественный транспорт (ОТ) и такси, непродуманная транспортная политика городских властей привели к нынешнему коллапсу в Алматы: пробки наносят огромный ущерб экономике, перспективе развития города, туризму, экологии, благосостоянию и здоровью жителей мегаполиса. Не говоря о пустой трате времени в бесконечных заторах, участвовавших дорожно-транспортных авариях и смертности на дорогах.

МӘМС-тен МӘНІС КЕТПЕСІН ДЕСЕК, ЗАҢНАМАЛЫҚ ОЛҚЫЛЫҚТЫ ТҮЗЕУ ҚАЖЕТ

5
бет

Қасым-Жомарт ТОҚАЕВ:

БИЛІК ҚҰРЫЛЫМДАРЫНА АҒА БУЫН ДА, ЖАС ҰРПАҚ ТА КЕРЕК

Елімізде жаңа буындағы кәсіби мамандарға мүмкіндік беру саясаты алдағы уақытта да жалғасын табады. Бұл туралы Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаев Egegen Qazaqstan газетіне берген сұхбатында айтты.

«Реформалар нәтижесінде көптеген дарынды жас мемлекеттік қызметте өздерінің қарым-қабілетін көрсетуге мүмкіндік алды. Қазір олар Парламентте, мәслихаттарда, министрліктерде және басқа да мекемелерде жұмыс істеп жүр. Сіз жана буын өкілдерін ұдайы қолдап келесіз. Алайда жас басшыларға тәжірибе мен пайым-парасат жетіспейді деген пікір айтылады. Сіз қалай ойлайсыз?», — деп сұрақ қойды «Қазақ газеттері» ЖШС Бас директоры Дихан Камзабекұлы.

Президент қазақ жастарына сенетінін, сондықтан олардың атқарушы және заң шығарушы билік тармақтарында қызмет етуіне жол ашатын кешенді шаралар қабылданғанын жеткізді.

«Президенттік жастар кадр резерві жасақталды. Іріктеудің бірнеше сатысынан өткен кәсіби жас мамандар мемлекеттік қызметте басшылық лауазымдарға тағайындала бастады. Саяси реформалар аясында партиялардың сайлау тізімін

жасақтағанда және депутат мандатын бөлгенде әйелдер, жастар және мүмкіндігі шектеулі жандар үшін квота енгізілді. Соның нәтижесінде көптеген отаншыл жас Мәжіліс және мәслихат депутаты атанды. Өкілетті билікте жастардың үні жарқын естіле бастады. Осындай нақты қадамдар билік органдарының құрамын жаңартуға тың серпін берді», — деді Қасым-Жомарт Тоқаев өз жауабында.

Ел Президентінің сөзінше, қазір әлем жыл сайын емес, күн сайын өзгеріп келеді. Жаңа технологиялар, мамандықтар және салалар пайда болуда. Жұмысты ұйымдастырудың және басқарудың әдіс-тәсілдері қайта қаралуда. Осындай жағдайда жаңа кәсіби дағдыларды меңгеруге және озық білімін тиімді пайдалануға қабілетті жастардың рөлі арта түседі.

«Ойы ұшқыр жастарымыз болашақты бағамдай алады әрі дәйекті дамуға ұмтылады. Сондықтан оларға парасат-пайым жетіспейді деген пікірмен келісе алмаймын. Бірақ билік құрылымдарына аға буынның тәжірибесі де, жас ұрпақтың жаңа идеялары да керек. Бұл жерде эксперимент жасаудың қажеті жоқ. Кейбір сарапшысымақтар «Президент Тоқаев жүйені тұрталатын тастады, ешқандай өзгеріс болған жоқ, ескі кадрлар орнында қалды» деген сыңаржақ пікірін тықпалаудан танабай жүр. Мұның астарында қоғамның шырқын бұзып, мемлекеттілігіміздің іргесін шайқайтын пасық ниет жатыр. Асығыстықтың салдары ауыр болуы мүмкін.

Жас басшыларға көбіне тәжірибе жетіспейді. Менмендігі және өзіне деген сыни көзқарастың әлсіздігі кейде олардың өз қарым-қабілетін жоғары деңгейде көрсетуіне кедергі келтіреді. Соған қарамастан, біз жана буыннан шыққан кәсіби мамандарға мүмкіндік беріп келеміз. Бұл саясат алдағы уақытта да жалғасын табады», — деді Президент.

Жастар — еліміздің болашағы. Мағжан ақын сенім артқан жастарға Мемлекет басшысы да зор сенім білдіріп отыр. Бұл өз кезегінде еліміздің болашағы жарқын, келешегі кемел болатынын көрсетсе керек.

ПИРОТЕХНИКАДАН ЗАРДАП ШЕГЕТІНДЕР АЗАЙМАЙ ТҰР

Пиротехникадан жыл сайын зардап шегетіндер табылады. Әрбір жыл сайын орын алған оқиғадан сабақ алып, жылтыраған бір сәттік пиротехниканы қолданудан саналы түрде бас тартатын кез әлдеқашан жеткен сияқты.

Бірақ қазақстандықтар қағылған дабылға мән бермей, сабылған атушылардың қатары көбеймесе азаймай отыр. Жаңа жыл түні елімізде пиротехника бұйымдарынан 16 адамның зардап шегуі осы сөзіміздің айқын дәлелі болса керек-ті.

«1 қаңтар күні Шығыс Қазақстан облысында 15 жастағы жігітке медициналық көмек көрсету үшін дәрігерлер шақырылды. Ол көшедегі пиротехникадан зардап шеккен, оның ішінде 4 бала бар. 9 адам, оның ішінде 3 бала ауруханаға жатқызылған.

ТІЛСІЗ ЖАУДАН ОН ҮШ АДАМ ҚҰТҚАРЫЛДЫ

Елімізде ойда-жоқта отқа оранатын үйлер мен нысандар өте көп. Осындай оқиғаның бірі солтүстікте орын алды.

Өрт сөндірушілер СҚО Булаев ауданының М.Жұмабаев атындағы аудан орталығындағы тұрғын үйдегі өрттен 13 адамды, оның ішінде 2 баланы құтқарып, эвакуациялады.

Өрт туралы ақпарат 1 қаңтарда сағат 13:21-де түскен. 5 минуттан кейін кезекші қарауыл сол жерге келіп, адамдарды құтқаруға және өртті сөндіруге

алған. Үш саусағында тырнақ пластинкасы жоқ, төртінші саусағының ұшы жоқ, бетін термиялық күйік шалған. Ол Өскемен қаласының Ана мен бала орталығына жатқызылды», — деп жазылған министрліктің ресми жауабында.

Жамбыл облысында дәрігерлер 2 шақыруға барған. Ондағы екі адамның да қолында петарда жарылғаны және екеуі де ауруханаға жатқызылды.

Түркістан облысында 1 қаңтар күні 26 жастағы ер адамға медициналық көмек көрсетілді, ол отшашу жағамын деп, білегін жеңіл жаракаттаған.

Алматы қаласы бойынша 31 желтоқсан мен 1 қаңтар күндері 12 адам пиротехникадан зардап шеккен, оның ішінде 4 бала бар. 9 адам, оның ішінде 3 бала ауруханаға жатқызылған.

кірісті. «Өрт сөндірушілер Нұрсұлтан Шунгульшин мен Ерлан Мыжиканов 7 адам: 4 әйел мен 3 бала құтқарды. Өрт сағат 13:50-де толығымен жойылды. Құрбандар мен зардап шеккендер жоқ».

Қарауылдың жеке құрамы жанып жатқан пәтерден 27 литрлік газ баллонын шығарды. Сол үйде тұратын аға лейтенант Ғалымжан Байбусин өрт сөндірушілер келгенге дейін қолда бар құралдармен өртті сөндіру шараларын қабылдап, өрт сөндірушілерге адамдарды эвакуациялауға көмектесті.

ЭКОНОМИКАНЫ ОДАН ӘРІ ӨСІРУДІҢ ЖОЛДАРЫ ТАЛҚЫЛАНДЫ

Үкіметте ҚР Премьер-Министрі Әлихан Смайыловтың төрағалығымен кеңес өтті. Басқосу ба-рысында 2023 жылғы әлеуметтік-экономикалық даму қорытындылары және Үкіметтің 2024 жылға арналған жұмыс жоспарлары бойынша Мемлекет басшысының қатысуымен өтетін кеңейтілген отырысқа дайындық мәселелері қаралды.

Мемлекет басшысының Жолдауларында және сайлауалды бағдарламасында белгіленген реформаларды жалғастыру аясында экономиканы одан әрі өсіруді қамтамасыз ету мәселелері көптің талқысына түсті.

Атап айтқанда, өнеркәсіп, энергетика, ауыл шаруашылығы, көлік,

денсаулық сақтау, білім беру және туризм салаларындағы мондеттер мен азаматтарды жұмысқа орналастыру және әлеуметтік қолдауды нығайту мәселелері әңгіме өзегіне айналды.

Сонымен қатар кеңес кезінде инвестиция тарту, шағын және орта бизнесті қолдау, сондай-ақ инфляцияны одан әрі төмендету жөніндегі шаралар талқыланды.

ЖӘРДЕМАҚЫ мен ЗЕЙНЕТАҚЫ МӨЛШЕРІ АРТТЫ

2024 жылдың 1 қаңтарынан бастап елімізде жәрдемақылар мен зейнетақы мөлшері артты.

2024 жылы бюджеттен төленетін жиынтық зейнетақының орташа мөлшері (БЖЗҚ төлемдерін есептемегенде) — 130 414 теңге (2023 жылы — 120 838 теңге).

Мәселен, 2024 жылғы 1 қаңтардан бастап базалық зейнетақының ең төмен мөлшері ең төмен күнкөріс деңгейінен 60-тан 65 пайызға дейін ұлғаяды.

Бұл — 28 215 теңге, ал ең жоғары мөлшері ең төмен күнкөріс деңгейінен 100-ден 105 пайызға дейін артып, 45 578 теңге болды.

2024 жылғы 1 қаңтардан бастап мемлекеттік жәрдемақы:

— 1, 2, 3 баланың тууына берілетін жәрдемақы 131 100 теңгеден 140 296 теңгеге дейін, 4 және одан да көп бала тууына берілетін жәрдемақы — 217 350 теңгеден 232 596 теңгеге дейін;

— мөлшері балалар санына байланысты көпбалалы отбасыларға берілетін жәрдемақы 4 баласы бар отбасылар үшін 55 304 теңгеден 59 183 теңгеге дейін, 10 баласы бар отбасылар үшін — 138 000 теңгеден 147 680 теңгеге дейін;

— I топ мүгедектігі бар адамдарға арналған жәрдемақы 89 248 теңгеден 95 496 теңгеге дейін, II топ — 71 398 теңгеден 76 397 теңгеге дейін, III топ — 48 681 теңгеден 52 089 теңгеге дейін өсті.

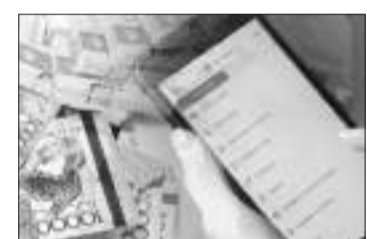
Сондай-ақ, Мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру қорынан асыраушысынан айырылу және еңбекке қабілетінен айырылу бойынша төлем 7 пайызға артты.

Иә, жоғарыда жәрдемақы мен зейнетақыға қосылған қаржы көлемін нақтылап көрсетуге тырыстық. Десе де дәл қазіргідей қымбатшылық қыспаққа алған заманда бұл қарапайым халықтың бір жыртқығын жамауға жараса игі.

САУДАГЕРЛЕРДІҢ ТАЛАБЫ ЗАҢДЫ МА?

Жаңа жыл елімізге жаңалығымен келді. Күні бүгінге дейін электронды түрде төлем жасауға дағдыланған халық енді қолма-қол ақша ұстауға мәжбүр. Әйтпесе дүкендерден қалаған сатыңызды сатып ала алмай қалуыңыз да бек мүмкін. Осы орайда Манғыстау облыстық мемлекеттік кірістер департаменті кәсіпкерлер қартамен төлем жасаудан бас тартатын болса не істеу керекін түсіндірді.

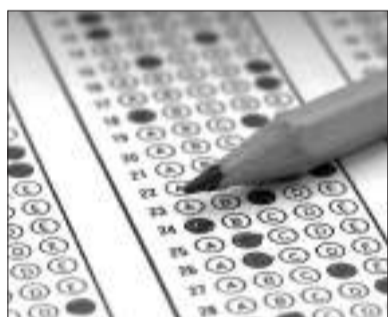
«Жеке кәсіпкерлер қартамен төлемді қабылдаудан бас тартуға, көрсетілген қызметке, тауарға қолма-қол ақшаны талап ететін жағдайлар кездеседі. Қартамен төлем қабылдаудан бас тарту заңсыз. Себебі Қазақстан Республикасының «Төлем мен төлем жүйелері туралы» Заң нормаларында түрлі төлем тәсілдері — банк картасы, QR немесе қолма-қол ақша қарастырылған (25-бап). Кәсіпкерлердің төлем карталары арқылы төлем қабылдаудан бас тартқаны үшін әкімшілік

жауапкершілік бар: біріншісінде жәй ескерту болса, қайта ереже бұзғанда 147 680 теңге (40 МРП) көлемінде айыппұл салынады (ҚР Әкімшілік құқықбұзушылық туралы кодекстің 194-бабы)», — деп түсіндірді департамент өкілдері.

Ведомствоның айтуынша, қартамен төлем қабылдаудан бас тарту жағдайлары туралы мемлекеттік кірістер органдарына хабарлау қажет (eOtinish арқылы растайтын құжаттарды жүктей отырып немесе Wipon Cashback тегін қосымшасы арқылы арыздануға болады). Мұндай жағдайда кәсіпкерлерге арнайы шара қолданылатын болады.

Тауарларды сатқанда немесе қызмет көрсеткенде кәсіпкерлер сатып алушыға фискал чек беруі қажет. Чек беруден бас тартқандар әкімшілік жауапқа тартылады.

ҰБТ-ға ӨТІНІШ ҚАБЫЛДАУ БАСТАЛДЫ

ҰБТ десе талапкерлердің басым бөлігі алаңдаушылыққа жол беріп жататын. Қазіргі таңда ҰБТ-ны тапсырудың ережесіне өзгерістер енген. Талапкерлерге бірнеше мүмкіндіктер де қарастырылған.

Қаңтар айында өтетін ҰБТ-ға қатысу үшін өтініш 29 желтоқсан мен 6 қаңтар аралығында қабылданды. ҰБТ-ға тіркелу Ұлттық тестілеу орталығының app.testcenter.kz сайтында немесе УТО қосымшасы арқылы жүзеге асуда.

Ал тестілеу 18 қаңтар мен 10 ақпан аралығында өтеді.

Естеріңізге сала кетсек, қаңтардағы ҰБТ-ға шартты түрде ақылы негізде күндізгі оқу нысаны бойынша жоғары оқу орындарына қабылданған, жазғы ҰБТ нәтижелері бойынша шекті балл жинамағандар, шығармашылық ББТ-дан басқа дайындық бағыттарына, педагогикалық бағытқа ақылы негізде ауысқысы келетіндер, сондай-ақ мектеп бітіретін түлектер жоғары оқу орындарына ақылы негізде түсу үшін қатысады.

Қатысушылар тестілеу өткізілетін орынды, күнді және уақытты өздері тандайды. ҰБТ-ға қатысып, бағын сынағалы отырған әрбір талапкердің асығы алшысынан түссін деп тілейік.

Бытыр күзде «Отандастар» қоры өткізген Отандастар форумына келген қандастар жайлы мәселе көтеріп жүретін Германиядағы Өмірхан Алтын бауырым ҚР Премьер-министрінің орынбасары Тамара Дүйсеноваға алып кірсеңіз деп өтініш айтты. Мәселе қандастар жайына тіреліп тұрғасын бірден телефон соқтым. Вице-премьер ханым бірден келісіп, күнді белгіледік.

Тамара Босынбекқызы бірер минуттан кейін артынша қайта хабарласып, «Жаңа сіз хабарласқанда алдымда Сыртқы істер министрінің орынбасары Әлібек Бақаев отыр еді. Өмірхан мырзаның атын естіп, елендеп, мүмкін болса, өзінің де кездесісі келетінін, өйткені Германияда елшілікте істегеннен бері ол кісіні жақсы танып, құрметтейтінін жеткізді» деді.

Сөйтіп Өмекең вице-премьерге кездесетін күнге дейін

мьер ханым. — Мемлекеттік тілдің қолданылуы туралы ведомстволық комиссия көп жылғы үзілістен кейін қайта құрылды. Комиссияда өзіңіз де барсыз, жақында отырысы болады, министрліктен өзіңізге хабарласып, күнін айтады. Депутаттық сауалдарыңызда көтергендей, мемлекеттік тілдің қолданылуын арттыру, Парламентте заңның қазақ тілінде жазылуын да шешудеміз. Келесі жылдан бастап кемінде екі заң жобасы қазақ

ПАРЛАМЕНТ ЗАҢДАРДЫ ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕ ЖАЗА БАСТАЙДЫ

МЕМЛЕКЕТТІК ТІЛДІҢ ҚОЛДАНЫЛУЫ ТУРАЛЫ ВЕДОМСТВОЛЫҚ КОМИССИЯ ҚАЙТА ҚҰРЫЛДЫ.

«ҚАЗАҚ КАРТАСЫ» ДЕГЕН СӘТТИ АТАУДЫ КІМ ӨЗГЕРТТІ?

ҚАЗАҚСТАН ЕШҚАНДАЙ КӨП ҰЛТТЫ ЕЛ ЕМЕС! СОНДЫҚТАН «КӨП ҰЛТТЫ ЕЛМІЗ» ДЕГЕН СӨЗДІ ДОҒАРУ ҚАЖЕТ!
АЛМАНИЯДАН ЖЕТКЕН АЛҒЫС

Сыртқы істер министрінің орынбасарымен де кездесіп, кеңесіп шықты.

Өмірхан Алтын Қытайдағы қандастар қысымын 2017 жылғы Дүниежүзі қазақтары құрылтайында президентке ең алғаш жеткізген қандасымыз.

Өмірхан Алтын мен «Атажұрт» қоғамын құрған қандастар мәселесін қорғаушы Қыдыралы Оразұлы екеуі 2018 жылы 5 қарашада, Швейцарияның Женева қаласындағы Біріккен ұлттар ұйымының Бас штабында өткен, 31-ші Адам құқықтарын қорғау жиналысына қатысып, қолдарындағы 2 жыл бойы жинаған Қытай лагерінде қамалған Қазақтар туралы ақпараттар мен олардың туыстары жазған арыздарды көрсетіп, әрі Қытай лагерінде қамалып шыққан бір куәгерді алып барып, әлем алдында Қытай қылмысын айқарадай ашқан еді.

Кейін 11 қарашада Бельгияның Брюссель қаласындағы Европарламенттің Адам құқықтары жөніндегі басшысына Қытайда қамалған қазақтардың арыздарын өткізген еді. Осыдан бастап әлем назары Қытайдың мұсылман халықтарға, қазақтарға қысымына ауып, айыптай бастады.

Кейін бұл жетістікке жолдан қосылған тегі күмәнді айқайшылар ие болғысы келіп, аңқау халықты әбден шатастырғаны белгілі.

ҚР Премьер-министрінің орынбасары Тамара Дүйсеновамен әңгімеміз шәй үстінде кеңінен отырып, ұзаққа созылды. Маңызды мәселенің бәрін, мемлекеттік тілдің жайы, қандастар көшін күшейту жолындағы кедергілерді т.б қозғап қалдық. Тамара Босынбекқызы біздің парламенттегі жұмыстарымызға тоқталып, ризашылығын білдірді.

— Сіз көтеріп жүрген мемлекеттік тіл мен қандастар көшіне байланысты біраз мәселелерді шешуге тырысып жатырмыз, — деді вице-пре-

мьер ханым. — Мемлекеттік тілдің қолданылуы туралы ведомстволық комиссия көп жылғы үзілістен кейін қайта құрылды. Комиссияда өзіңіз де барсыз, жақында отырысы болады, министрліктен өзіңізге хабарласып, күнін айтады. Депутаттық сауалдарыңызда көтергендей, мемлекеттік тілдің қолданылуын арттыру, Парламентте заңның қазақ тілінде жазылуын да шешудеміз. Келесі жылдан бастап кемінде екі заң жобасы қазақ

қандастар мәселесіне келсек, «қазақ» деген анықтаманы тиісті органдардың беруі де сіздер талқылап жатқан заң жобасында бар. Өзіңіз заң жобасына ұсынған Қазақстан Азаматтығын алу үшін қазақ тілінен емтихан тапсыру да заңға енуде.

Біз де вице-премьерге бұлардан өзге де әлі шешілуі тиіс біраз мәселелерді жеткіздік. Оның ең бастысы әрине, Мемлекеттік тіл туралы заң тұжырымдамасының әлі үкіметте қозғаусыз жатуы.

Тамара Дүйсенова Өмірхан Алтын мырзамен де қандастарымыздың тағдыры мен талап тілектері жәйлі кеңінен әңгімелесті.

Әңгіме қандастар мәселесіндегі «Ата жолы» картасына, оның ерекшеліктеріне ауысқанда Тамара Дүйсенова:

— Басында «Ата жолының» атауы «Қазақ картасы» деп аталған еді, неге екені белгісіз, кейін ауысып кетті» деп қалды.

Осы кезде бәріміздің басымызда «Қазақ картасы» деген атауды кім өзгертті? деген сауал тұрды.

Менің есіме бірден бұдан бұрынғы, Тамара Босынбекқызына дейін Премьер-министр орынбасары болған Алтай Көлгіновтың парламентте бекітуге келгендегі ол кісі екеуміздің арамыздағы осы тақырыпқа байланысты диалог түсе кетті.

Иә, 2022 жылы күзде мен күрделі жүрек отасымен ауруханада жатқанда, парламентте осы қандастар мәселесін қаралған жиын өтті. Ауруханадан онлайн қосылу қиынға соқса да, бір қарағанда вице-премьер Алтай Көлгіновтың қандастарға байланысты «Қазақ картасы» деген атауға тиісіп отырғанын байқап қалдым.

— «Қазақ картасы» деген не атау? Біз көп ұлтты елміз. Атын ауыстыру керек!» — деп шүйлігіп отыр екен.

Ауруханада жүрек отасынан кейін телефон қарауға тыйым

салса да, зууммен кіріп отырған мен өз құлағымға өзім сенбей, қан қысымым көтеріліп кетті. Қарсы сөз айтуға ақталып отырғанда кезек тимей, ақырында байланыс үзіліп қалды.

Кейін 2022 жылғы 20 қарашадағы президент сайлауынан кейін 2023 жылы қаңтардың басында үкімет ауысты да, Көлгінов қайта вице-премьер болып тағайындалуға парламентке келісім алуға келгенде осы әңгімені алдына тарттым.

— Ұлттық идеологиямыз жолға қойылмай жатыр әлі. Тәуелсіздікке 30 жылдан асса да, біздің шенеуніктер Кеңес империясы кезіндегідей ұлт десе, тіл десе, шекелері тырысып шыға келеді. Өткенде осы парламентте қандастарға байланысты жиында Алтай Сейдірұлы, сіз «Қазақ картасына» байланысты «Қазақ» деп айтуға болмайды, көп ұлтты елміз» деп айтып қалдыңыз. Егер үкіметтің идеологиялық сала бойынша вице-премьері «қазақ» деген сөзді айтуға болмайды» деп, ұлтымыздың атын атаудан қашып отырса, қайдағы Ұлттық идеология?! — деп сынадым.

Алтай Көлгінов «Қазақ» деген атау не?» деп айтқан жоқпын. Сіз дұрыс түсінбей қалған боларсыз» — деп тайқып кетті. (Шындап келсек, ол жиын Мәжілісте видеоға түсірілген). Бірақ бәрібір ескі сұрлеуіне қайта түсіп: «Біз көп ұлтты ел екенімізді ұмытпайық» деп қайта қайталады.

Сол кезде маған идеологиялық вице-премьердің сөзінің идеологиялық қателігін шығаруға тура келді:

— Біз, Қазақстан ешқандай көп ұлтты ел емеспіз. Бізде тек қазақ ұлты бар, қалғандары диаспоралар. Қазақстан унитарлы мемлекет екені Конституцияда жазулы тұр. Сондықтан «көп ұлтты елміз» деген сөзді айтуды доғару қажет!» — дедім.

Бұл сөзімнің видеосы әлеуметтік желіде қатты тарап кетті.

Иә, бұл жоба шетелдердегі этникалық қазақтарға арналған-

дықтан, «Қазақ картасы» деген атау нақты да, сәтті қойылған еді. Тәуелсіздік аласақ та, сол баяғы көлеңкесінен қорқытын шенеуніктер атын ауыстырып тынды «Қазақ» деген өз ұлтының, мемлекет құраушы негізгі ұлттың атын да атауға қорқып..

Осы оқиғаны еске салуға тура келді қазіргі идеологиялық вице-премьер Тамара Дүйсенованың сөзіне жауап ретінде.

ҚР Премьер-министрінің орынбасары Тамара Дүйсеновамен өте мәнді өткен бұл кездесу туралы ертеңіне Өмірхан Алтын өз парақшасында «КІШПЕЙІЛ, ЕРЕКШЕ ҚАЗАҚИ БАСШЫ» деген тақырыппен ризашылығын білдіріп жазды.

Бүгін сол Өмірханның жазған сөзін ықшамдап келтіре кеткенді жөн көріп отырмын.

— Жалмауыз пандемия өршіп ҚАЗАҚ БАЛАСЫ да шетінен қынадай қырылып жатқан бір кезде Атамекенге титтей болса да көмек болсын деп Мюнхен қаласындағы ағайындар аса қажетті дәрі-дәрмектер алдық. Өкінішке орай, Қазақстан консулдығы тапсырылған көмекті тездетіп жібере алмай әлсіздік танытты. Соған қатты ашуланып 30.07.2020 күні жазған бір постым елде аса күшті резонанс тудырған еді.

Сол күні арадан бір екі сағат өтпей жатып, «Мен Қазақстан Республикасы Президентінің көмекшісі Тамара Дүйсенова боламын, туындаған жағдай үшін кешірім сұраймыз. Аландамаңыз, дәрі-дәрмектердің тез арада елге жеткізілуі үшін семіз» деп Қазақстан уақыты бойынша түнгі сағат 01:00 шамасында бір қарындасым жанға жылы, тап-таза қазақша сөйлеп, хабарласып тұр. Ол уақытқа дейін ел президенті көмекшісі түгілі жәй бір ауыл әкімі көмекшісінің өзі түнді қойып күндіз, онымен қоймай таза қазақша хабарласып көрмегендіктен, мені бұл жағдай өте таң қалдырып, екінші

жағынан қатты қуантқан еді. Ертеңгісі ол кісі айтқанындай жинаған көмегімізді тездеп елге жеткізіп берді» — деп есіне алады Өмірхан бауырымыз.

— Кеше ел ордамыз Астанада ұзақ жылдардан бергі досым, Қазақ ұлтының нағыз жанашыры, әрдайым ұлт мүддесін қорғаушы Мәжіліс депутаты Қазыбек Иса бауырымыздың дәнекерлігі арқасында сол пандемия оқиғасынан бері сырттай танысып, бірнеше рет телефон арқылы сөйлескен, қазіргі таңда премьер-министрдің орынбасары Тамара Босынбекқызы Дүйсенова ханымның жеке қабылдауында болдым.

Ашық-жарқын жағдайда, бетпе-бет өткен кездесуден кейін Тамара қарындасымның шын мәнінде ұлттық құндылықтарды басшылыққа алушы, ұлтының болашағын ойлаған, қайбір салада болмасын қолынан келгенінше халқына жақсылық істеуден тартынбайтынын байқадым.

Асыра мақтанған емес ол кісінің көрген-білгені, тәжірибесі мол, бәрінен бұрын ақ көңіл, кішпейіл, ел-жұртына шын көңілімен қызмет ете алатын, қазіргі таңдағы үкімет мүшелерінің алдыңғы қатарында орын алатын нағыз қазақи мінезді бір басшы екеніне көзім әбден жетті.

Тамара Босынбекқызы қарындасыммен әсіресе шет елдердегі миллиондаған қандастарымыздың тағдыры, олардың талап тілектері жәйлі ұзақ әңгімелестік.

Әрине АТА БАБАДАН мұра кең байтақ жері бар, жер асты мен үстінде аса бай қазыналары бар, текті жұрты бар ҚАЗАҚ ЕЛІНІҢ бүгінде кездестірілетін ұлттық мүдделерге қайшы кейбір келеңсіз жағдайлардың әр салада толықтай тәуелсіз, нағыз ұлттық бір ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІН аңсаушы барша бауырларымызды қатты қынжылтып келе жатқаны сөзсіз.

Бірақ та ұлтының шынайы жанашыры Тамара қарындасымдай жоғары дәрежелі мемлекеттік қызметкердің бар екеніне өз көзім жеткеннен кейін, ұлтымыздың болашағына деген сенімім одан әрі күшейе түсті.

Қазақстан Республикасы Премьер-министрінің орынбасары Тамара Босынбекқызы Дүйсенова сияқты нағыз қазақи мінезді мемлекеттік басшылар мен қай уақытта болмасын ұлттық мүдделерді қорғау барысында аянбай еңбек етіп келе жатқан Қазыбек Иса сияқты ұлтшыл депутаттарымыз көп болсын.

Мен оларға шын жүректен ризашылығымды білдірем!

Алла тағала да оларға разы болып, қасиетті ҚАЗАҚ ЕЛІНЕ қызмет ету барысында қажымас қайрат, күш-қуат, ұзақ ғұмыр, зор денсаулық, мол бақыт берсін!

ҚАЗАҚ ӨЗ-ӨЗІМІЗДІ СЫЙЛАЙЫҚ — ЖАТ ЖАНЫНАН ТҮҢІЛСІН !!!

БӘРІНЕН БҰРЫН ЕЛІМІЗ АМАН, ШҰРЫМЫЗ ТЫНЫШ БОЛСЫН АҒАЙЫН!» — деп толғапты Алманиядан алғысын жеткізген қайраткер Өмірхан Алтын.

Осы өзім куә болған келелі кеңес құрған кездесу мойнымда қарыз болмасын деп оқырмандарға баяндап отырмын.

Жаңа жылда еліміз өрге, тіліміз төрге шыға берсін!

(<https://akzhol.kz/ru/blog/mazhilismeny-pravazaderzhannyh-grazhdan-ne-dolzny-narwshatsya-www-inform-kz>). Осы кездесулердің нәтижесінде біз тергеу тарапынан тиісті назардан тыс қалған нақты фактілерді атап, прокуратураға жүзден астам өтініш жолдадық. Ресми жауаптарға қанағаттанбай, бас прокурор Берік Асылыовтың қабылдауына бардық, ол егжей-тегжейлі әңгімеден кейін тиісті тапсырмалар берді (<https://akzhol.kz/kk/blog/azat-peruashev-bas-prokuormen-zekt-mselelerd-tallad>). Кездесулерде бізге «Ақ жол» фракциясының өтініші бойынша балалары босатылған ата-аналар келіп, алғыс жаудырған кездер де болды (<https://t.me/peruash/4540>).

Бұған 14 қаңтарда Президент Қ.Тоқаевтың Бас прокурорға берген – ауырлататын мән-жайлар болмаған жағдайда ұсталғандарға қатысты шараларды жеңілдету туралы тапсырмасы құқықтық негіз болғанын айта кеткен жөн. Ал сол жылдың қыркүйегінде мемлекет басшысы Қаңтардағы ауыр қылмысқа қатысты жоқ барлық қатысушыларға рақымшылық жариялады. «Рақымшылық туралы шешім қоғамдық келісімді нығайтуға жастарға мемлекеттің оларға және олардың болашағына сенім артатынын көрсетуге бағытталған. Бұл қадамның өте ұзақ мерзімді және дұрыс салдары болатынына сенімдімін – жаңа президенттік мерзімнен әлдеқайда ұзағырақ. Сондықтан бұл қадамды Қасым-Жомарт Кемелұлының былғы Жолдаудағы ең маңызды саяси шешімі деп санаймын» – «Ақ жол» демократиялық партиясы рақымшылық жасау актісін осылай бағалады (<https://akzhol.kz/ru/blog/peremen-neizbezhn-kazpravdakz>).

Мемлекет басшысы одан да ілгері жүріп, 16 наурызда Республиканың саяси жүйесін өзгертіп, оны ашық әрі икемді етіп өзгерткен Конституциялық реформаны бастады. Бұл туралы Қ.Тоқаев сұхбатында да айтып, сайлау туралы, митингілер туралы, саяси партиялар туралы, парламент туралы, конституциялық сот туралы заңдардағы өзгерістерді атап өтті. Жаңа 2024 жылға дейін аяқталған бірінші парламент сессиясы конституциялық реформа Мәжіліске әлдеқайда өткір жұмыс істеуге, сайлаушыларға одан да жақын болуға мүмкіндік бергенін көрсетті. Бұл қоғамдық пікірталастардың айтарлықтай бөлігін көшелерден парламент қабырғасына көшірді, бұл сөзсіз үлкен жетістік. Президенттің партиялық емес (дәлірек айтсақ, партиялардан жоғары) мәртебесі, мемлекет басшысының туыстарының мемлекеттік қызметте және ұлттық компанияларда қызмет атқаруына тыйым салу сияқты басқа да жаңалықтарды; 30 жыл ішінде бірінші рет билік партиясына премьер-министрді ұсыну құқығын беру және т.б. атап өткен жөн. Осының барлығы соңғы екі жылда мемлекетті қоғамға жақындата түсті. Біздің еліміз өзін қазіргі жағдайын дұрыс бағалады, біз орта ғасырлық надандыққа сырғып кету қаупінен аулақ болуымыз керек, берісін кету қаупінен заманауи өркениетпен, оның жанашылдық пен технологияға ашықтығымен бірге дамып, ілгерілеуіміз керек.

Бірақ тізілген мысалдардың өзі Қ.Тоқаев ойлаған істерінің жүзеге енді асырылатынын, пысықталу үстінде екенін, бәлкім оны тиісті институттардың – парламент пен үкіметтің бастамасына әдейі қалдырылғанын көрсетеді. Қасым-Жомарт Кемелұлы Конституция бойынша референдум өткен күннің ертеңінде бұл жүйелі өзгерістердің басы ғана екенін, реформалар жалғасын табатынын атап өткені бекер емес.

Бизнес пен отандық өндірушілердің партиясы ретіндегі «Ақ жол» демпартиясы үшін бұл сұхбатта мемлекет басшысының инвестициялық штаб құру, өндірістік жобаларды жүзеге асыру, жаңа Салық кодексі әзірлеу және квазимемлекеттік сектордың рөлі жөніндегі ұстанымын көру өте маңызды болды. Сондай-ақ, Президенттің жаңа саяси жүйедегі Бюджет кодексінің маңыздылығын қаншалықты нақты атап көрсеткені де назар аударарлық – бірақ бұны үкіметте дұрыс түсінбеуде, бұл туралы бір апта бұрын, 27 желтоқсан «Ақ жол» фракциясы Бюджет кодексінің бірінші оқылымында мәлім етті (<https://akzhol.kz/kk/blog/mzhlst-plenarlotrsnda-biudzhet-kodeksn-zhobasn-brnsh-olmtallau-kezndeg-a-zhol-dempartiiasn-stanm>).

Жалпы, бұл сұхбатты Қасым-Жомарт Тоқаевтың атқарылған істерді қорытындылайтын, сонымен қатар, болашаққа, жақын уақытқа деген векторды белгілейтін бағдарламалық мәлімдемесі деп бағалау керек. «Ақ жол» демпартиясының өкілдері де, барлық деңгейдегі біздің депутаттар да осындай өзгерістерді ілгерілету үшін барын салады.

«АҚЖОЛДЫҚТАР» АЛМАТЫ ӨҢІРІНДЕГІ ӨНДІРІС ОРЫНДАРЫНДА БОЛДЫ

«Ақ жол» демократиялық партиясы Алматы және Алматы облысының кәсіпорындарында бірқатар кездесу өткізді. Іле ауданындағы «Сары-Бұлақ» құс фабрикасында ұжым мен компания иесі Жеңіс Смайыловпен әңгімелесіп, жұмыс процесімен танысты.

Жалпы, құс өсіру саласы бүгінде күрделі кезеңнен өту үстінде: олардың айтуынша 2023 жылы 48 құс фабрикасының 11-і жұмысін тоқтатқан. Негізгі мәселелер – мемлекеттік органдардың (әсірлік пен монополияға қарсы комитеттің) жұмыртқа бағасын өсірмеу талабымен қоса жемнің қымбаттауы. Солай бола тұра, Ж.Смайыловтың айтуынша, делдалдардың әрекетін ешкім шектемейді: сауда желілері жұмыртқамен қамтамасыз ету бойынша өндірушімен тікелей келісімшартқа отырудан бас тартып, тек алып-сатарлар арқылы жұмыс істеп жатыр.

Осының нәтижесінде, фабрикадан бір данасы 41 тг сатылса, дүкендерде 65-тен 80 тг дейін, яғни, 1,5-2 есе қымбатқа сатылады. «Бағаны осылай реттеуден кім ұтады? – деп наразылық танытады кәсіпкер, – халық та, фабрика да емес, өздері ешнәрсені өндірмейтін делдалдар». Осыған байланысты, сала сауда желілерін тікелей өндірушімен жұмыс істеуге міндеттеуді сұрайды.

Соңғы кезде асқынып тұрған тағы бір мәселе жұмыртқа табатын құстарды жүйелі түрде жанартуға керекті аналық үйір мен инкубатордың жоқтығы болып отыр.

Балапандарды Европадан әкелу өте қымбатқа түседі және қалыпты баға аясында жұмыртқа өзіндік құнына кірмейді; сондықтан, бұрын балапандар Ресейден

жеткізілетін. Бірақ, белгілі себептерге байланысты Ресейдің өзінде тапшы болып, жұмыртқа бағасы күрт өсіп отыр. Осыған байланысты бұрынғы жеткізушілер балапан жіберуден бас тартып, тіпті, керісінше, бізден өздеріне 70-75 тг-ге жұмыртқа сату-ды сұрауда.

Фабрикалар жасарудың болмауы себебінен жұмыртқа табатын құстардың санын азайтып, өнім шығаруды қысқартуда.

Мәселені аналық үйір мен инкубатор алу қосымша қаражат керек. Кәсіпорындар бұған дейін де банктер мен Аграрлық несие корпорациясының алғашқы қиындықтар кездескенде-ақ несие уақытынан бұрын жабуды немесе құны он есе аз қарыз үшін кешеннің өзін беруді талап еткен саясатымен бетпе-бет келген. Соның салдарынан Ж.Смайылов жұмыс істеп тұрған бройлер өндірісін сатуға мәжбүр болған.

Бизнеске көмек қолын созған жалғыз ұйым – ҚазАгроФинанс екенін айтады кәсіпкер. Сондай-ақ, ол «Ауыл-аманаты» бағдарламасы бойынша қажетті қаржыны бөлген Әлеуметтік-кәсіпкерлік корпорациялардың (ӘКК) рөлін жоғары бағалады. Жалпы, Жеңіс Смайылов пен оның командасымен әңгіме жағымды әсер қалдырды. Компания саладағы жағдайды егжей-тегжейлі баяндап, мәселеге қандай шешім ұсынатынын жолдайтын болды.

Сол жерде бүгінде өнімдерінде негізгі орынды алкогольсіз сусындар алып отырған «Первый пивзавод» ЖШС жұмысымен де таныстық. Бір жарым ғасырлық тарихы бар ірі кәсіпорын 2013 жылы Алматыдан көшіріліп, бүгінде аудандық, облыстық бюджетке донор боп отырған кәсіпорындардың бірі.

Зауыт заманауи еуропалық жабдықтармен жабдықталған, белсенді түрде кеңейіп, жаңа цехтарда өндірістік желілер орнатылып жатыр. Кәсіпорын басшылығы Денсаулық сақтау министрлігінің газдалған және құрамында кант бар сусындарға акциз салығын енгізу жоспарына алаңдаулы.

Олардың қарсы уәжі қисынды: егер кант зиянды болса, онда нәліктен сусындарға ғана мұндай шектеу қолданбақ? Нәліктен қанттың өзге және т.б. ұқсас акцизді енгізбеске? Оның үстіне өнімнің едәуір бөлігі экспортқа шығарылады. Мүдделі тараптарды шақыра отырып, бұл мәселені фракция отырысында жан-жақты талқылау ұсынылды.

Сонымен қатар, ақжолдықтар Алматыда тамақ өнеркәсібіне қажетті ингредиенттер шығаратын «Eligita» компаниялар тобында болып, зертханалардың жұмысын көріп, ұжыммен әңгімелесті. Бизнес еуропалық серіктестермен тығыз жұмыс істейді, белсенді түрде кеңейіп келеді және жақында Бішкек пен Ташкентте кеңселері ашылды. Холдинг басшылығының ұсынысы бойынша, көпжылдық еңбегі үшін зауыттың екі қызметкеріне «Еңбегім елім» құрмет белгісі («Ақ жол» демократиялық партиясы мен ҚР Ұлттық өнеркәсіп палатасы тағайындаған) осы кездесу барысында табыс етілді. Кездесу барысында бизнесті дамытудың өзекті мәселелері мен келешегін, сондай-ақ отандық өндірушілерге мүмкін болатын көмектер де талқыға түсті.

«Ақ жол» партиясының баспасөз қызметі

МӘМС-тен МӘНІС КЕТПЕСІН ДЕСЕК, ЗАҢНАМАЛЫҚ ОЛҚЫЛЫҚТЫ ТҮЗЕУ ҚАЖЕТ

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕМЬЕР-МИНИСТРІНІҢ ОРЫНБАСАРЫ Т.Б. ДҮЙСЕНОВАҒА

Қолданыстағы заңнамаға сәйкес, (ТМКМК) тегін медициналық көмектің кепілдендірілген көлемі аясында азаматтардың кедергісіз медициналық көмек алуы үшін жұмыс беруші өз қызметкерлері үшін Әлеуметтік медициналық сақтандыру қорына ай сайын жарна төлеуге міндетті.

Осыған орай, жұмыс берушінің еңбек демалысында болған уақыт үшін жарналарды аудармауына байланысты «Ақ жол» демпартиясына еліміздің түрді өңірлерінен білім саласының қызметкерлерінің бірі.

Мұғалімдердің айтуынша, олардың кезекті еңбек демалысының ұзақтығы 56 күнтізбелік күннен артық болуы мүмкін, яғни, 2 айға жуық. Тиісінше, демалыс ақысын есептеген кезде жұмыс беруші есептелген сомдан міндетті медициналық сақтандырудан шегерімдерді оның ұсталатын мерзімін көрсетпей жүргізеді. Ал, мысалы, мұғалім демалысқа маусым айында шыққан болса, яғни, демалыс кезеңінің басынан бастап және шілде айында

денсаулығына байланысты емханаға медициналық көмекке жүгінсе, міндетті медициналық сақтандыруға аударымдардың болмауына байланысты емдеу мекемесі оған көмек көрсетуден бас тартады.

Жергілікті білім департаменттері бұл олқылықты еңбек демалысы кезінде қызметкердің жалақысы есептелмейтіндігімен түсіндіреді.

Оның үстіне мұғалімдер атап өткендей, жағдайды шешу үшін «Азаматтарға арналған үкімет» корпорациясына өз бетінше жүгінген оларға өз қалталарынан 1 АЕК-ның 5 пайызын, яғни, медициналық қызмет жағдайдағы медициналық қызмет қайта қалдына келтірілетіні туралы жауап берілген екен.

Мұғалім мамандығы қиын, жауапты және көп күш пен денсаулықты талап етеді, соған сәйкес, демалыс кезінде көптеген мұғалімдер денсаулығын қалпына келтіруге тырысады, бірақ оның орнына мемлекеттік органдардың табалдырығын тоздырып, өз мәртебесін жанарту үшін жеке қалтасынан міндетті медициналық төлемді төлеуге мәжбүр бо-

лады. Осының барлығы (МӘМС) міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру имиджіне кері әсер етеді деп есептейміз.

Ұқсас жағдайға тек мұғалімдер ғана емес, қолданыстағы заңнамаға сәйкес бір айдан астам еңбек демалысы берілуі керек басқа да мамандықтар (әскерилер, (ТЖМ) Төтенше жағдай министрлігі қызметкерлері және т.б.) душар болуда.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты, құрметті Тамара Босымбекқызы, «Ақ жол» ҚДП-ның депутаттық фракциясы ұзақ мерзімді еңбек демалысы бар қызметкерлердің (МӘМС) міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру құқықтық олқылықты қорсетілген тұрғыдан реттеуді сұрайды.

**Құрметпен,
«Ақ жол» ҚДП фракциясының депутаттары
А.САДУАҚОВ
А.АРАШЕВ
Д.ЕСПАЕВА
Қ.ИСА
Е.БАРЛЫБАЕВ
Е.БЕЙСЕНБАЕВ**

Ең алдымен айтарымыз, ҚР Президенті Қ.Тоқаевтың «Egemen Qazaqstan» газеті басшысы, ҚР Ұлттық Академиясы академигі Дихан Қамзабекұлына берген «Біз озық ойлы ұлт ретінде тек қана алға қарауымыз керек!» атты ел бағдарын айқындайтын көлемді сұқбатында халықтың көкейінде жүрген өзекті сұрақтардың барлығы дерлік қамтылыпты. Мемлекет басшысы Қаңтар қасіретінде өзіне жасалған бопсалаудан бастап, сол мемлекеттік төңкеріс кезінде Мемлекеттік Қауіпсіздік комитеті төрағасы болып отырған тұңғыш президенттің мемуарына дейін өз пікірін білдіріпті.

ӘДІЛ ЗАН мен ТЕМІРДЕЙ ТӘРТІП КЕРЕК

Президент жаңа ережемен сайланған VIII шақырылған Парламент Мәжілісі туралы да өз ойын келтіріп, орынды баға берген.

«Мен түйткілдердің түйінін айкай-шүмен алаңда емес, диалог үшін арнайы құрылған орындарда, ең алдымен, Парламентте өркениетті жолмен, саликалы түрде таркату керек деп үнемі айтамын.

Қазір Парламентте түрлі көзқарастағы қоғам өкілдерінің мүддесін білдіретін сан алуан саяси күштер бар. Парламенттік оппозиция институты заң жүзінде бекітілді.

Соңғы сайлауда Мәжіліске алты партия өтті. Оның үшеуі

«ҚАЙЫРЫЛМА» ДЕГЕН СӨЗ ҚАҒИДАҒА АЙНАЛУЫ ТИІС!

«КЕТТІҢ БЕ – ҚАЙЫРЫЛМА!»

Президент ел басына төнген ауыр күндерді еске алады.

«Сол кездегі ахуал өте күрделі болды, еліміз құрдымға кетуге шақ қалды. Бұған жол бермеу үшін барлық іс-әрекетті күндіз-түні және сағат сайын тікелей өзім бақылап отырдым. Ішкі істер министрлігі арқылы Ақорда резиденциясына түрлі шабуыл жасалғалы жатыр, соған жүк көліктері пайдаланылады деген ақпарат жетті. Маған бас сауғалап, резиденциядан кету, тіпті шетел асу туралы ұсыныс бірнеше рет айтылды. Бірақ мен бұған үзілді-кесілді қарсы болдым. Теледидар арқылы жасаған мәлімдемелерімнің бірінде қандай жағдай болса да жұмыс орнымда қалатынымды ашық айттым. Екі апта бойы тапжылмай, Ақордада болдым, күн-түн демей, шұғыл жиналыстар өткіздім. Сол аласпақ күндерде мемлекетімізді сақтап қалу, елдегі заң мен тәртіп үстемдігін қалпына келтіру ең басты міндет еді.»-дейді.

Мемлекеттік төңкеріс жасамақ болып, Тәуелсіздігімізге қасірет төндірер Қаңтар қасіретіне қазір тура екі жыл толды. Көкейдегі көп сұрақтың бәріне жауап табылған жоқ. Осы жерде айта кету керек, осыдан екі жыл бұрын 2022 жылы 26 қаңтарда парламентте алғаш рет Қаңтар қасіретінің шындығы ашылуын талап етіп, ол үшін парламенттік тыңдау шақыруды ұсынған «Ақ жол» фракциясының депутаттық сауалын жариялаған едік. Иә, кейін 14 наурызда Бас прокурор бастаған күштік құрылымдар, құзіретті органдар басшылары Парламент Мәжілісіне түгел тізіліп келіп, есеп берді. Соның өзінде Қаңтар қасіретінің көнеушілері айтылып, жазаланғанмен, көсемі айтылмай, жазасыз қалды... Ең әділ сот - уақыт бәрін өз орнына қоятыны анық.

«Елімізде Президент әрі Жоғарғы Бас қолбасшы лауазымы бір бөлек, бұрынғы Президент иеленген Қауіпсіздік Кеңесінің Төрағасы лауазымы бір бөлек болды. Осы екі лауазымның иелері бір мезетте қатар қызмет атқарды.

Түптің түбінде бұл жағдайдың билікте қатаң текетірес туғызбай қоймасы анық еді.

Мұны аз десеңіз, дәл осы жағдай Қаңтар дағдарысына әкеп соқтырған алғышарттың бірі болды.

Мен кейінірек Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевқа оның жақын серіктерінің саяси қитұрқылығы еліміздің тасталқанын шығара жаздағанын ашық айттым.

Қалай десек те, мемлекетте үлкен және кіші президент деген болмауы керек деп санаймын. «Кеттің бе – қайырылма!» Болашақта ел тізгінін ұстайтын азаматтар осы жағдайдан сабақ алып, мұндай нәрседен қашық болуға және тек қана мемлекеттің мүддесі мен қоғамның береке-бірлігін ойлауға тиіс.»

Қасым-Жомарт Тоқаевтың: «Кеттің бе - қайырылма!»-деген қанатты сөзі қағидаға айналуы тиіс. Әйтпесе, Қаңтар қасіреті қайталау беруі кәдік.

Бірақ бұл сөзді қайтыс болған бауырына берген асты саяси есеп беру жиналысына айналдырып, ойына келгенін істеген отыз жылдағы ода айтқыштарды қайта жинап алып, олардың кезекті өтіріктерін тындап, «біз бәрін қатырдық, біз әлі де бармыз» деп қыр көрсетіп, қыртып жүргендер түсіне деңіз...

Қаңтар оқиғасында қылмыстық топтар арандатушылар мен қарақшыларды пайдаланып, бейбіт шерулерді жаппай тәртіпсіздікке ұластыруға күш салды. Бұл қылмыстық топтардың лаңкестермен, оның ішінде сырттан келген лаңкестермен байланысы болғаны анықталды. Лаңкестер ұрып-соғу мен тонау, қирату мен өртеумен ғана шектелмей, Алматы мен бірнеше облыс орталықтарында мемлекеттік органдар, құрылымдардың ғимараттарына, қару-жарак дүкендеріне, құқық қорғау мекемелері мен әскери бөлімдердің қоймаларына шабуыл жасады. Осы күндері 3 мыңнан аса автомат, пулемет, гранатомет т.б. атыс қарулары қолды болып, экономикамызға 3 миллиард долларға жуық шығын келді.

Ал осы 3 мыңнан аса қарудың 2 мыңға жуығы әлі табылған

жоқ. Бұл бір полктың қаруы әлі қолда жүр деген сөз – үлкен қауіп. Сондықтан қару-жарактың әлі қайтарылмай, жасырулы жатқаны біздің ішкі істер органына сын.

Біз «Ақ жол» партиясы төрағасы Азат Перуашев екеуіміз Тараздағы Ішкі істер департаменті түрмесінде Қаңтар оқиғасында тұтқындалған 76 жас қазақ жігіттері жатқан камераларға кіріп, сөйлестік. Олардың 14-і біздің жеке қабылдауымызға кіріп, жағдайларын айтты. Бәрі алданған, арандаған. Ішкі істер департаменті жанындағы саябақта қару-жарактар салынған дорбалар үйіліп жатқанын, бұлар да бірнеше Калашников автоматын алғандарын айтады. Көбісі осы 290-шы баппен, заңсыз қару сақтағаны үшін тұтқындалып отыр екен. Олардың біразы өздерін полицияның азаптағандарын да жеткізді. Ол полицейлер жазаларын алыпты.

Бұл аңғалдықпен арандап қалған жастар туралы біз Бас прокуратураға жазып, бірнешеуі босап шықты.

Иә, Қаңтар оқиғасы кезінде бейбіт ереуілге шыққан азаматтарды мемлекеттік төңкеріс жасамақ болғандар өз максаттарына пайдаланып кетті.

Арандап қалған, бұған дейін сотталған 1205 адамның 1095-іне Президенттің бастамасымен рақымшылық жасалды.

Жалпы қазіргі президент тұңғыш президент туралы айтқанда, Қасым-Жомарт Кемелұлының аса жоғары деңгейдегі дипломаттығы көрініп тұрады. Сонда да сұңғыла суретшінің әр бояуы көп нәрсені көрсететіні секілді бір-екі сөйлеммен негізгі ойын ойып тұрып бере салады.

«Кезінде бір айтқыш «Мемуарды шындағын жартысын айттың да, ол тарихи оқиғалардың ауқымын бағамдауға жеткілікті» деген екен.

Мен мемуарларды, публицистикалық шығармаларды, саяси очерктерді әрдайым ыждағатпен оқимын. Ал сұраққа келсек, мен үшін қазіргі кезең мемуар жазып отыратын уақыт емес – деген астарлы қысқа жауаптың айтары көп екені көрініп тұр...

Ал аталмыш мемуарды

оқығандар әлгі айтқыштың «мемуарда шындықтың жартысы айтылса да» деген өлшемнің өзін көп көріп отыр...

Сұқбатта Қаңтар қасіреті кезінде көп талқыланған мәселе – сол бір ел тағдыры ауыр сынға түсіп тұрған сәтте Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы әскерінің көмекке шақырылуына да нақты, толық жауап беріліпті.

«Бұл жерде мына жайтқа баса мән беру керек. Біз бұл құрылымның мүшесі ретінде Ресейге емес, Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымына жүгіндік.

Сол кезде осы ұйымның төрағасы Армения еді. Биыл ҰҚШҰ-ға Қазақстан төрағалық етеді. Құрылым жасағы, шын мәнінде, бітімгерлік рөл атқарып, қасіретті күндерде елді жайлаған жүгенсіздікті тоқтатуға септігін тигізді. Ұйымға мүше-мемлекеттермен келісілгендей, бұл бітімгерлік күштер алдын ала ешқандай талап қоймаса, оның үстіне мерзімінен бұрын Қазақстаннан сыртқа шығарылды» – деп, бұл мәселені түйінде берді.

ПРЕЗИДЕНТ ЛАУАЗЫМЫНА БІР РЕТ ҚАНА САЙЛАНУ ӨЗГЕРМЕЙДІ

«Әлеуметтік желіде Президент Конституцияға қатысты референдум өткізіп, 2026 жылы тағы да сайлауға түсуді жоспарлап отыр деген қауесет тарап жатыр. Бұл рас па?» – деген сұрақ та қойылды.

– Бұл – жалған ақпарат. Бұдан былай әркім ойына келгенін істеп, Ата заңға онды-солды өзгеріс енгізе алмайды. Ал осындай маңызды мәселеге келгенде, тіпті мүмкін емес. Мен бұған нық сенімдімін. Конституциялық реформа Ата заңға қалай болса солай өзгеріс енгізе беру үшін жасалған жоқ.

Президент лауазымына бір-ақ рет сайлану туралы ереже енді ешқашан өзгермейді. Бұл талап мемлекетіміздің тәуелсіздігі, біртұтастығы, аумақтық тұтастығы және басқару нысаны туралы нормалар сияқты мызғымастай етіп бекітілген, – деп мемлекет басшысы бұл жалған ақпаратқа нүкте қойды.

алғаш рет депутаттық мандатқа ие болды. Тіпті қазір Парламентте отырған партияның бірі – әуел бастан оппозициялық ұстанымдағы ұйым.»-дейді.

Иә, қазір 6 партия мен бір мандаттылар бас қосқан Мәжілісте елдегі барлық мәселелер ашық талқылануда.

Айтылмайтын мәселе жоқ десе де болады. Бұрын алаңда айтылатын мәселелер парламентке көшті. Шынында да, бұрын «Пәленше парламентке өткенде, мәселелерді ашық көтеретін еді» дейтін саясаткерлердің бәрі қазір Мәжілісте.

Мәселелер тек талқыланып қана қоймай, шетінен шешімдері де табылды.

Сондықтан да, елдің сенімін иелену деңгейі бойынша дәстүрлі сауалнамада биыл парламент президенттен кейінгі екінші орынға көтерілді.

Мемлекет басшысы «Біз заңсыздық пен қатыгездікке бір кісідей, батыл-қары тұруымыз қажет. Сондай-ақ қоғам нормалар мен ережелердің және жалпы адамзатқа ортақ құндылықтардың аяқасты болуын қатаң айыптап бірлесе күресуіміз керек.»-деп нақты тұжырым жасайды.

Қазір отыз жылдай ел іргесін жемқұрттай кеміріп келе жатқан жемқорлық пен паракорлық өршіп тұрғанда, пәна басуымыз қиын екені елге белгілі. Ең алдымен осы екі қауіпті вирусты жою қажет.

«Барлық деңгейдегі шенеуніктер мен басшылар қоғамның тамырын тап баса білуге, азаматтардың мұн-мұқтажын тындап-түсінуге, соған сәйкес дер кезінде нәтижелі шаралар қабылдауға және дұрыс шешім шығаруға қабілетті болуы керек. Бұл – ең басты талап. Олар «адам мемлекет үшін емес, мемлекет адам үшін» деген қағидатты оқық ұстануға тиіс.»-деген сөзін бекіткенде көз алдымызға дәл осы талапқа сай келетін, бірақ кешегі Қаңтар қасіретінде мемлекеттік төңкеріс жасамақ болғандардың заманында әділетсіздіктің құрбаны болып, қудаланған талай тарландар көз алдымызға елестеп кетті...

Президент қазақ елінің жалынды жастарына кәміл сенетінін баса айтты. Сондықтан билік құрылымдарына аға буынның

тәжірибесі де, жас ұрпақтың жана идеялары да керек екеніне назар аударды.

Кезінде оншақты жылдан бері «Ақ жол» партиясы көтерген, бірақ сол кездегі билік қабылдамаған, тек Қасым-Жомарт Тоқаев президент болып сайланғасын Ұлттық кеңестің отырыстарында өзі бастама жасағасын өмірге жолдама алған бірнеше заңдар заман талабына сай аталады. Олар Парламенттік оппозиция туралы заң, Банкроттық туралы заң, Заңсыз активтерді қайтару туралы заң және тағы басқалар. Президент сұқбатында осы заңдарды атап өтті.

РУХАНИ КҮШ ҰЛТТЫҚ МҮДДЕНІ ҚОРҒАЙДЫ

Мемлекет басшысы рухани-мәдени салада биыл аталып өтетін мерейлі шараларға да тоқталып өтіпті.

«Жошы ұлысының іргесі қаланғанына – 800 жыл. Мемлекеттілігіміздің тамыры тым тереңде жатқанын әйгілейтін осы айтулы датаға орай кең ауқымды зерттеулер қолға алынады. Биыл Қазақстан тарихының көптомдығын әзірлеу жұмыстарын да аяқтаймыз. Бұл – өзімізден 200-ден астам, шетелден 60-қа жуық маман жұмылдырылып, туңғылықты жасалып жатқан үлкен шаруа.»

Біз де кезінде 2019 жылы 6 қыркүйекте Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаевтың қатысуымен өткен Ұлттық кеңестің алғашқы отырысында Алтын Орданың 750 жылдығынан кейін 2024 жылы Жошы ханның Ұлы ұлысқа таққа отырғанының 800 жылдығын жалғастырайық деп ұсыныс жасаған болатынбыз. Сонымен қатар Жошы ханға, қазақ қызы, Шыңғыс ханның төрткүл дүниені билеген төрт ұлының анасы Бөртеге, Шыңғыс ханға, Бату ханға ескерткіш қою керек деп ұсыныс жасап едік. Алғашқысы іске асты. Ұлытауда Жошы ханға ескерткіш қойылды, біз ұсынғандай аспан астында асқақтаған алып ескерткіш болмаса да...

Жалпыұлттық диалог алаңы – Ұлттық құрылтай диалог кәсіміз өтеді. Онда идеологиялық бағыттар, ұлттың жаңа сапасын қалыптастыру, қоғамның жаңа құндылықтарын жаңғырту мәселелері талқыланады.

Сонымен қатар президент Бесінділер ойынының қазқ жерінде өтуі ұлттық спорттың мәртебесін көтеріп, Ұлы Далдадағы көшпенділер өркениетінің насихатын күшейтетініне баса мән берді.

Президенттің ұлттық бірегейлікті айшықтап, ел бірлігін нығайта түсу үшін қазақтың төл жаңа жылы Әз Наурызды ерекшеліп, мазмұнын байытып, жаңаша атап өтуді ұсынғанын қуана қолдаймыз.

Кенес империясы бұдан бір ғасыр бұрын 1926 жылдан бері тойлауға тыйым салған Наурыз мейрамы елімізде алғаш рет 1988 жылы тойланды. Демек биыл 36 жыл жоғалған деуге тойланады.

Яғни, жаңа жылға қадам басып тұрғандағы алғашқы жазбамызды мемлекет басшысының сөзімен аяқтағымыз келеді:

«Жаңа жыл мен үшін қастерлі мереке емес. Оның үстіне, өзіміздің төл жаңа жылымыз – Әз Наурызды естен шығармаған жөн.»

Қазыбек ИСА
Қазақ үні

ТІЛ ОРТАЛЫҒЫНА ҒИМАРАТ ЖЕТІСПЕЙДІ

2024 жылдың 4 қаңтарында ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты, Әлеуметтік-мәдени даму комитетінің мүшесі, «Ақ жол» партиясының орынбасары, ақын, публицист, тіл күрескері Қазыбек Жарылқасынұлы Иса жұмыс кестесіне сәйкес Шымкент қаласына келіп, халықпен жүздесіп, мекемелерді аралады.

Тіл жанашыры алғашқы іс-шараны «Шымкент қалалық тілдерді оқыту-әдістемелік орталығы» КММ жұмысының шақыруымен сол жерден бастады. Іс-шараны Шымкент қалалық мәслихатының депутаты, фракция жетекшісі Исламбек Төлегенов жүргізіп отырды. Қазыбек Иса Мәжілісте қабылданып жатқан заңдар мен өзгерістер бойынша түсіндірме беріп, «Ақ жол» демократиялық партиясының Парламентте көтеріп жүрген мәселелеріне, атап айтқанда заңсыз иеленген активтерді елге қайтару туралы, банкроттық туралы, парламенттік оппозиция, мемлекеттік тіл, ұлттық идеология, Алаш ұстанымы туралы қысқаша баяндап берді. Кездесуде мұғалімдер халық қалаулысына бірқатар көкейінде жүрген сұрақтарды қойып, тиісті жауаптарын алды. Көптеген

сұрақтар мемлекеттік тілдің пайдалану аясында болды. Мысалы: іс-қағаз жүргізу қағидалары бойынша бұйрықтар неге бір тілде жазылмайды, өзге диаспоралардың мемлекеттік тілімізді білмей келе жатқанының себептері, қазақ тіліндегі оқулықтар сапасының төмен болуы, жеке кәсіпкерлердің екі тілде жазылуы бойынша, телеарналарда тіл мәдениеті сақталмауы, ұлтымыздың ғұламаларын тиісті дәрежеде дәріптелмеуі. Сонымен

қатар Орталық ұжымы жалақылары мектеп мұғалімдеріне қарағанда неге төмен деген мәселені Парламентте көтеруге өтініш жасады. Мәжіліс депутаты жазбаша түрде арыз жазуды ұсынып, аталған мәселелерді бақылауына алып, тиісті мемлекеттік органдарға жолдайтын туралы түсіндірді.

– Мемлекеттік тілді азаматтардың барлығы менгеруі үшін мемлекеттік тілді міндеттейтін заң керек. Тәуелсіздік алған 32 жылдан бері біздегі диаспоралардың мемлекеттік тілімізді білмей келе жатқанының себептері мен өздеріңіз, Тіл орталығы менгерушісі Гүлмира Жанысбек ханым, сіздер тура айтып бердіңіздер. Ол диаспоралардың айтқан уәжі – «Біз мемлекеттік тілді не үшін үйренеміз, өйткені мемлекет талап етіп жатқан жоқ, сондықтан қажеттілігі де жоқ қой. Бізді қазақ тілін үйренбесін дегендей қазақтар бізге орыс тілінде сөйлейді, одан кейін қалай үйренеміз?» – деген сөздері барлық аурудың тура диагнозын қойып берді.

Басқосуда мұғалімдер қауымы мәжілісмен Қазыбек Исаның сөзі жүректеріне жетіп, ойларынан шыққандығын жеткізіп, жылы лебіздерін білдіріп, алғыстарын айтты.

ҮЛКЕН ЕЛДІМЕКЕНДЕ АУРУХАНА ЖОҚ

Қазыбек Иса «Тіл орталығынан» кейін Шымкент қаласындағы Тельман елді мекенінде орналасқан №51 орта мектепке барды. Мұнда ол ауыл билері, мектеп ұжымы мен елді мекен тұрғындарымен кездесті.

Жиынға «Ақ жол» демпартиясынан сайланған Шымкент қалалық мәслихатының депутаттары Исламбек Төлебаев, Ноян Төлегенов пен Мұхтар Шымыров, қалалық мәслихаттың VII шақырылымындағы депутаттар Жамалбек Жораев пен Назипа Мамықова, Шардара аудандық мәслихаты VII шақырылымы депутаты Пернекыз Смаилова және қалалық партия филиалы қызметкерлері қатысты. Жиында ауыл билері №51 орта мектебіне осы ауылдан

шыққан Кеңес Одағы Батыры Ережепбай Молдабаевтың атын беру қажеттігі туралы мәселені көтерді. Сонымен қатар

мектеп ғимараты ескі болғандықтан, оқушылар саны аз, өйткені олар заманауи мектептерде білім алғысы келетіндіктен, мектептеріне күрделі жөндеу жұмыстары қажеттігі туралы айтты. Сонымен қатар, 178 мың тұрғыны бар елдімекенде балалар жаттығатын спорттық алаң мен аурухананың жоқтығына назарын аударып, билікке жеткізуді ұсынды.

Қ.Иса аталған мәселені жеткілікті деңгейде шешілетін болғандықтан, депутат Мұхтар Шимировқа тапсырма берді. Жиынға тіл қайраткері Қабыл Дүйсенбі қатысып, құжаттарда қашан -ұлы, -қызы деген енгізіледі және -ова,- вичті-қашан алып тастайды деген мәселені көтерді. Кездесуде Шымкент қалалық мәслихатының депутаты Мұхтар Шымыров белсенді депутаттық қызметі үшін «Алаш» төсбелгісімен марапатталды.

Өзім аса қатты қадірлейтін асқарлы азаматтардың бірі, қазақ әдебиетін зерттеуге зор үлес қосып, әдебиеттану ғылымын биікке көтерген фибратты ғалым, ұлағатты ұстаз Рахманқұл аға Бердібай туралы толғанысымыздың атауына осынау бүтін ұғымды тегіннен-тегін алып отырған жоқпыз. Бойына тылсым бір бекзаттық болмыс жинақтап, ғылым-білім жолында жүрген адамның бүтін бітімдік сипатын айқындайтын осы анықтама Рахманқұл ағаның азаматтық тұлғасына дәл келетін сынды. Бүгінде болымсызды асырып, «түймедейді түйедей» етіп көрсету, бірдеңе жазған-сызған болған биліктегіге бас ұрып, асыра мақтау дағдыға айналып бара жатқан жоқ па?.. Ол біреудің бойына шақ келсе, ал біреулерге олақ тігіншінің қолынан шыққан шапан сынды олпы-солпы болып тұрады. Ал біздің әңгімемізге арқау болып отырған Рахаң ондайлардың сортынан емес екені иісі қазаққа белгілі.

Ғұламалық – Рахаңның бойындағы бар қасиетті ашып, әр нәрсеге байыпты қараған маңғаз болмысына, тереңнен тартып, түбегейлі зерттейтін ғалымдық қасиетіне, әдебиет атты әлемді кеңінен игерген кемел білімпаздығына, танымына табынта алған талғампаз табиғатына, өзі қанат қақтырған жас талантқа ұлт руханиятын биікке көтерер рух бере білген ұстаздық құдіретіне сай бірегей ұғым. Мұны біз ұлт мүддесін бәрінен жоғары қоятын Раханды жақын танып-білген отыз жылдан астам уақыт биігінен қарап айтып отырмыз.

Біздер сөз өнері деген құдіреттің сырлы әлеміне қызығумен ғана жүрген ХХ ғасырдың 60-жылдарында баспасөзге жарияланған әр сөзін құныға оқып, құп алатын «жазғыш» осы Рахаң еді. Әр сөзін салмақтап, мағынасына мың батпан жүк артып жазатын жанның айтқан ойлары көңіл тұшынтып, ой-санаға өзгеше бір серпін беретін. Кеңестік тәрбиені ой-таным кеңістігінің көкжиегін шектеп тастаған заманда Рахаң айтқан ой ағыны, әрине, саңыраудың құлағына сыбырлағанмен бірдейді. Оның мәнін кейіннен ұқтық. Ұқтық та, әр жолынан ұлтым деген тәмір шынмен менмендалап тұратын жазбаға қайта қадалап, құшырлана оқыдық. Ал «өнеу бір тұста» одан әлдеқайда алыс едік...

Рахманқұл ағайды алғаш көргенім әлі есімнен кетпейді. Ауылдың қарапайым «кітабан» баласы 1975 жылы құдай жарылқап, ҚазМУ-дың дайындық бөліміне ілініп кеттік. Бұрындары да оқу іздеп те, былай да келіп-кетіп жүргенмен, арман Алматыны онша біле бермейтінмін. Енді сабақтан қол баста емін-еркін аралап, жақсылап таныса бастадым.

Жолбасшы – ҚазПИ-дің тарих факультетін бітіруге таяп қалған бөлем Оралбек Тұрмапбетов. Ол күнде болмағанымен, қаланы жиі аралатып, көрікті жерлерін көрсетіп, мәдени орындарға алып барып дегендей, менің әсем қалаға деген сан жылдық сағынышымның мауқын басуға тырысып-ақ бақты. Әдеби ортаға, өнер, театр дегенге әуеспін. Бәрі таңсық, бәрі қызық... Ол кездегі ауыл деген «шет мекеннен» келген балаға «Иран бағындай» көрінетін

Өмірхан ӘБДИМАНҰЛЫ,
филология ғылымының
докторы, профессор

Алматының «жұмақтай» әсемдігін айтып тауыса аларсың ба?..

Бір күні Оралбек бөлем: «Сен білмейтін бір қызық көрсетем, жұма күні кешкі алтыға дайындал», – деді. Айтқан уағында кездестік, жетелеп ала жөнелді. Мен бір концертке барады екенбіз деп ойлағанмын. Абай көшесіне жақындау жердегі (ол кезде көшелерді әлі жыға танымаймын) жасыл дарбазадан еніп, екі қабат үлкендеу сары үйді айналып өттік. «Мұхтар Әуезовтің музей-үйі, кейін алып келем», – деді бөлем, әлгі үйді иегімен нұсқап. Қапталда тұрған аласа-лау келген бір қабат үйдің ішіне кірсек, иіні тірескен халық, сәл кешігіп қалған екенбіз, тұрып тұруға тура келді. Оралбек «гид»: «Бұл – музей-үйдің залы», – деп түсіндірді. Ұққаным, әрбір екі аптада, жұма күні астананың зиялы қауымы осы үйде әдебиет пен мәдениетке, жалпы руханиятқа арналған жиын өткізіп тұрады екен.

Шынында да, қызық... Залда өңкей ығай мен сығай толып отыр. Кейбірін кітаптарындағы суретінен, теледидардан көзім шылып қалып каламын. Әнеміне дегенше жиын да басталып кетті. Төртегі мәжілісті басқарып отырған кісіні жыға танымаған соң, кім екенін сұрап едім, Рахманқұл Бердібай деген жауап алдым. Құдайдай шыным, таңырқап қарап қалдым. Рахаңның салтанаты бөлек еді. Кең маңдайы жарқырап, ақ сары жүзінде нұр ойнап, мейірімге толы жанарын төңкере тастап,

музей-үйдің мәжіліс залының төрінде Халық университетінің ректоры Рахманқұл аға отырар еді. Мерей мен мейірімге толы ақ сары жүзі балбұл жанып, кең кеудесін кере, өзіне тән маңғаздықпен әңгіме бастайтын, әдемі қоңыр үнмен бейне бір домбырадан шертпе күйді төгілгендей керімсал сыр шертетін. Жанында кім жоқ дейсіз, шіркін! Бірде кемелгерліктің көне көзіндей боп, қасқа маңдайы жарқырап, бұйра шашы ысырыла-ысырыла желке тұсына ұйысқан, құмыға шыққан үнімен әр сөзіне құнықтыра түсетін

дағы білімпаздықтың болмысын сонда аштым. Рухани әлемнің сан салалы өрісі тоғысқан ортада өзін еркін сезініп, қандай мәселеде болсын әңгімеге араласып, ой білдіріп, пікір таластырып, түйінді тұжырым жасап, шешім айтып отыратын. Сұрағы өткір, пікірі орнықты шығушы еді.

Бірде-бірде біз де бой үйрете бастадық. Сұрақ қояр «дәрежеге» де жеттік. Ондайда Рахманқұл аға сен жаққа жанарын қадай қарап, сұрағын дұрыстау шығып өзіне ұнап жатса, кім екенінді, не істейтінінді, аты-жөнінді қағазына түртіп алатын. Сөйтіп жүріп ертерек барсақ, Рахана сәлем беруге де жарап қалдық. Өз басым ҚазМУ-да тыңдаған лекцияларды осы Халық университетінен байтақ алдым. Өйткені онда көбіне университет дәрісханаларында айтыла бермейтін нәрселер сөз болатын еді. Мәселен, Олжастың: «Ежелгі дәуір әдебиетінің жәдігерлеріне

маңғаз кейпін бұзбастан сөйлей жөнелгенде, толықша бұғағы бүлк-бүлк етіп, өзгеше бір сәндік береді екен. Ол кісі маған сол тұста кейін құрдасы, әрі жан досы ұлағатты ұстазымыз Түрсекең (Кәкішүлі) айтатын «Пай-пай, біздің Раман елді табындырған пұт пайғамбарындай маңғаз отырады-ау» дейтін сипатта көрінді. Бұл менің салтанатты жиында алғаш көрген шешенім еді. Сөйлеген сайын әңгімесі тәтті болып барады. Әр сөзінен ұлттың ертеңін ойлаған салмақ сезіліп, шешенсіп, шешіліп сөйлемесе де, шегелдей нықтаған шешімді ойлар «кәлланның» шеңберін айнала-айнала келіп, шекенді тесіп өтіп, қауашағыннан шықпастай боп орын алғандай. Шындығын айтсам, сол тұстағы «қазақ руханияты» деген тіркес санасына сәуле сызған тәлім талантты жас осы университеттің тәлтінінен түлеп ұшып, тұғырға қонды.

Әрбір халықтың мәңгілік кастерлеп, мәдениеті мен өнерінің алтын босағасына айналдырар, жеткен биігі мен ұлттың өресін танытатын тәу етер орны болады десек, ғаз Алматыға келген сонау өткен ғасырдың 70-ші жылдарында қазақ халқы үшін сондай бір қасиетті шаңырақ М.Әуезовтің музей-үйі еді. Онда қасиетті жұма күні Рахаң бастаған Халық университеті кезекті сабағын өткізетін. Киелі құтханада әдебиет пен өнердің, мәдениет пен ғылымның әр саласынан ой қозғалатын, жас ұрпақтың ұлттық руханият мәселелеріне деген сұранымын қанағаттандырар небір келелі ойлар айтылып, қызу пікірталастар өтуші еді. Әдебиет әлеміндегі жылт еткен жаңалық осы Мұхаң тұрған үйден басталып, осы шаңырақтан көлемді ізденістерге бастау алатын. Оның қозғаушы күші, ең алдымен, ұлы тұлға, кемелгер ғалым, заманының заңғар жазушысы М.Әуезов рухы болса, жүзеге асырушы осынау М.Әуезов музей-үйіндегі Халық университетінің ұзақ жылдар бойғы қоғамдық негіздегі ректоры, ғалым Рахманқұл Бердібай болатын.

Япыр-ай десенші, уақыт деген зымыран ғой. Күні кеше ғана

Әлкей Марғұлан келсе, бірде жасандай жарқ-жүрқ еткен Олжас жарқылдайтын мінберден. Енді бірде орысша-қазақшасы бірдей сол кездегі Жазушылар одағының басшысы Әнуар Әлімжанов жержаңнаның жаңалығы мен ой-танымын жайып салып тұратын. Кей-кейде Тұманбай басын шайқап қойып, сыршыл лирикасын сызылта оқыса, Қадыр ақын әр сөзін тасқа басқан маржандай әрлеп, мін таппастай етіп әсерлеп, бейнелі көркемдікпен астасқан ойшылдықтан санана салмақ сала ой орманын аралатып алатын. Әрекіді мінберде өз өлеңін төрт сағат жатқа оқудан жалықпайтын жас пері Мұхтар тұрар еді, жалынды жырларымен кемерінен асып-төгіліп.

Зиялы қауым орта толтырған жиындағы әңгіме арнасы бірде ежелгі дәуірге ендесе, енді бірде жыршылық дәстүрге бет бұрып, одан қалса қазіргі әдебиетке келіп тіреліп жататын. Жүсекең (Елебеков), Ғарекендер (Құрманғалиев) шәкірттерімен келіп, әннен шашу шашса, Мағауия Хамзин, Уәли Бекенов сынды дәулескер күйшілер қызыңда тербейлар. Сыр бойының жыршылары, Арқаның ақындары, Жетісудың әншілері дейсің бе, қойшы, әйтеуір, бәрі тоғысып, жанынды тербетіп, сананды серпілтіп, жүрегінді елжіретіп, көңіліңді көкке ұшырататын. Бәрінің қасында шыр-пыр болып Мардан аға (Байділдаев) жүрер еді. Көзін қиырдан салып, маңғаз күйде отыратын Рахаң осынау ұлттық руханияттың тұнығы тұнған дүниенің дирижері іспетті еді. Осы ортаға басын бір сұққан адам елтіп қалып, келесі жұма жеткенше елегізіп жүретін. Несін айтасаң, қасиетінен айналайын қара шаңырақ рухани орда еді ғой. Қайда сол қазір?! «Жүрегім, мен зарлымын жаралыға, // Сұм өмір абақты ғой саналыға. // Қызыл тіл, қолым емес, кісендеулі, // Сондықтан жаным күйіп жанады да. // Қу өмір қызығы жоқ қажытқан соң, // Толғанып қарауым сол баяғыға», – деп Мағжан осындайдан айтқан шығар?!

Өз басым Рахаңның бойын-

Ғ ҰЛАМА

ойшылдықты астастыра алған шын мәніндегі ұлық ұстаз еді. Қашанда жаңалық атаулыға жаны құштар дәріскер әдебиі үрдістегі жаңа бағыт, тың серпінді қалт жібермей жіті қадағалап отыратын. Және де әдебиет әлеміндегі жыл еткен жаңалықты немесе кеңестік әдебиеттегі өзі ғана байқап қалған әлдебір тың құбылысты, алдымен шәкіртіне жеткізуге асығатын. Олардың кезең әдебиетінің көркемдік дамуындағы айрықша мәнін терең саралай көрсетіп, әрбірін болашақ ізденістер бастау алар алтын жүлге ретінде ұсынатын. Сол тұстағы төл әдебиетімізде белгі берген тың тенденциялар да ұстаз назарынан тыс қалмайтын. ХХ ғасырдың екінші жартысынан бастап әдебиетке жаңа леп әкелген І.Есенберлин, Ә.Әлімжанов, Ә.Кекілбаев, М.Мағауин тарихи романдарындағы тарихи шындық пен көркемдік шешім, тарихи дерек пен жазушы қиялының

болашақ зерттеулердің бағдарына бағыттап отыратын. Талантты шәкіртіне ризашылығын да жасырмайтын. Үмітін үкілеп, арқаландырып қоятын. Қашанда әдебиет жайлы кемел ой қозғап, келешектің мақсат-міндеттерін межелеп отыратын. Ол кісі ұстаз бен шәкірт арасындағы көзге көрінбес рухани жақындықтың жібек жібін, міне, осылай жалғайтын. Раханның төрт ай жүргізген сабағындағы саликалы дәрістер сан жылдар ұмытылмастан санамызда жаңғырып, керек сәтінде қажетімізге жарағанының несін жасырайық. Иә, біз ғұламаның болмысына осылайша бойлай бастаған едік. Кейін еңбектеріне қайта қайырылып, қадала оқып, ой теңізінен маржан тердік... *** Ендігі сөз ғұламаның ғұмырлық ізденісінің куәсіндей кітаптарынан ұққанымыз не, ұғынғанымыз қайсы деген

нан соң ортаға салатындығы. Сөйтіп, бірте-бірте әлгі мәселенің әлі ашылмай жатқан, бұрынғылар байқамай кеткен қырларына көз қаламай, ой маржанын тереңнен тарта отырып, өзіндік ғылыми тұжырымдар жасап, пікір қорытады. Ғалымның «ардың ісі» деп білетін әдебиет ында сөз қозғау, ой толғаудағы жауапкершілігін оның осы қасиетінен-ақ аңғаруға болады. Ол – өзгенің еңбегіне деген құрметі мен өзінің толғамды ой-пікірі, түйінді тұжырымдарының тыңғылықтылығы арқылы сөз өнері ғылымына адалдықты ту еткен турашыл ғалым. Ғалымның ғылыми ізденісінің басталуы мен жалғасын табуы да қызық. Оның алғашқы еңбектері әдебиет теориясының мәселелеріне арналып, роман жанрының табиғатын тану мен танытуға бағытталды. Кейіннен әдебиет тарихына көбірек көңіл аударып, одан

(1961) атты зерттеуінде қазақ романдарының көркемдік деңгейін зерделесе, «Қазіргі қазақ романының теориялық мәселелері» (1970) тақырыбына жазылған докторлық диссертациясында роман жанры арқылы кезеңге тән көркем әдебиеттің даму заңдылықтарын теориялық тұрғыдан игеріп, әдебиеттің көркемдік құбылыс ретіндегі өнер қасиеттерін ғылыми жүйелеп берді. Раханның бұл еңбегі уақыт сұранасына толық жауап берген жоғарғы деңгейдегі ғылыми жетістік деп бағаланды. Кейіннен осынау зерттеулердің ғылыми тұжырымдары талай монографиялық зерттеулерге азық болды. Соның нәтижесінде «Роман және заман», «Қазақ романы», «Қазақ тарихи романы», «Мұхтар шыңы» т.б. еңбектері жарық көрді. Олардағы ғалымдық ізденімпаздықтың желісі, үзілмес жүйесі М.Әуезовтің «Абай жолы» эпопеясы десе де болады. Қазақ әдебиетіндегі ұлы шығарманың жазылу тарихы, құрылымдық жүйесі, образдар болмысы, жазушы лабораториясы жан-жақты ашылып, шеберлік қырлары жеткілікті түрде талданды. Сондықтан да ұлы жазушы игерген көркемдік талаптар кейінгі буынға үлгі, меже ретінде ұсынылды.

қаһармандар мінездемесін іздестіруі – осының нақты айғағы. Ғұлама ғалымның әдебиет зерттеушісі ретінде ұзақ жылдардан бері тер төгіп, көз майлау тауыса, ыждағатты түрде сарыла ізденіп зерттеген, іргелі еңбектер жазған саласы – фольклористика. Әдебиеттің ұлттық болмысқа жақын бұл саласын ғалым уақыт өткізіпкіреп, кештеу қолға алғанмен, зор ынтамен кірісіп кетіп, ауыз әдебиеті зерттеу методологиясын жанашы сипатпен байытты. Бүгінде бәріміз атын ауыздан тастамай жүрген Ахмет Байтұрсынұлының ұсынған теориялық ұстанымының бірі – әдебиеттің көркемдік міндеті тұрғысынан желілес бірлігі мен көркемдікке қойылар талап ауызша және жазбаша деп бөлінебейтіндігі. Олар бірінен-бірі туындап, бірін-бірі толықтырып тұратын бір ұлттың бұрынғы және кейінгі әдебиеті деген ұғымды сөз өнерінің ұлттық болмысынан ерте таныған Рахманқұл Бердібай оның мәнін сол кезде-ақ ішкі түйсікпен сезініп, санасында қорытып, кейін түпкілікті концепцияға айналған «қазақ әдебиетіндегі ауызша сакталған әдебиет» деген тұжырымды байыта түседі. Ол ауыз әдебиеті дүниелерін тақырып бойынша жақ хтеуге қарсы шығып, қазіргі халық әдебиетін төл ерекшеліктеріне сай типологиялық салыстырулар мен дәстүрлік негізіне орай өзіне ғана тән ішкі заңдылықтарға бағынған жүйелеу жобасын жолға қойды. Сөйтіп, өзі басқарып отырған бөлім арқылы фольклорлық дүниелерді жаңаша зерттеу әдістемесін ұсынып, фольклор тану ғылымында жаңа бетбұрыс жасады. Бұл тұрғыда Раханның тікелей басшылығымен шыққан «Қазақ фольклорының типологиясы», «Қазақ фольклорының тарихилығы», «Қазақтың архаикалық фольклоры», «Қазақ фольклористикасының тарихы» атты ұжымдық еңбектері атауға болады. Ғалым бұл үрдістен өзі де тыс қалған жоқ. «Жыршылық дәстүр», «Қазақ эпосы», «Сарқылмас қазына», «Кәусар бұлақ», «Эпос – ел қазынасы», «Эпос мұраты», «Айттыс әлемі», «Айттыс әлемі», «Айттыс әлемі», кейінгілерге үлгі-өнеге шашты. Бір қаламнан туған осыншалық көпсалалы еңбек кім-кімге болса да аз көрінбесі хақ. Р.Бердібайдың бұл еңбектеріндегі ізденістер ұлттық фольклортануымыздағы өзі қалыптастырған зерттеу бағытын замана талабына сай жетілдіре түсіру міндеттерін нақты қоюмен күнды.

астасуының көркемдік шындыққа айналу үдерістері саликалы сараланатын. Ә.Нұрпейісов шығармаларындағы төңір қатпарлы тарихтың кең көлемді көркем суретінің құпиялары ашылып, О.Бөкеев туындыларындағы рухы биік романтизм, Д.Исабеков повестеріндегі қоғамдағы ашы шындықтағы ашқан реалистік сипат, Мұқанбай, Төлеген, Жүмекев, Қадыр, Тұманбай, Мұхтар (Шаханов) поэзиясындағы өзіндік ерекшеліктер мен жаңашыл ізденістер тарқатылып, тарамданып жататын. Тәлімгердің тәжірибелік сабақтарды жүргізу тәсілі де өзгешелеу болып келетін. Көбіне өзі емес, өзгені сөйлетуге құмартын. Өзі тұжырымды ой, кесек пікірін ғана білдіріп отыратын. Дәрісханадағы пікірталастың жандануына себепші де сол кісі еді. Әрқайсымыз алған тапсырманы бойынша баяндама жасап, ұстаздың назарына іліуге тырысушы едік. Кеткен кемшілікке ескертпе айтудан, маңдайдағы көз көргенімен, көкірек көзінен қағаберіс қалып, жылтырап жатқан көмескі сырды ашудан, тамсанудан әріге бара алмай, әсершілдіктің әсерінен ой теңізінің бетінде қалтылдаған қармағымызды төренте салудың жөн-жобасын көрсетуден ұстаз өсте жалықпайтын. Ғылым жолының ауыр екендігін ескерте отырып, ізденістің жөнін сілтеп,

төңіректе болмақ. Соны таразылап көрелік. Раханның ғалымдық тұлғасындағы ғұламалыққа тән айрықша бір қасиет – әдебиетті кезеңдерге бөлмей, түп көтеріп, түгел қарастыратын тұтастық. Өзге ғалымдардай «ана кезеңнің, мына әдебиеттің маманымын» деп, өз білігіне шек қойып, шекара салмастан сөз өнерінің асылдығын дәуіріне қарап емес, ежелден бүгінге жеткен ұлттық дәстүрінің үзілмес желісінен табатындығы. Ол – әдебиетіміздің өткені мен бүгінін бірдей саралап, болашағына терең ой жіберіп, толғақты мәселелеріне нақты жауап тауып, ұлттық бүтіндік біріктіретін әдебиетіміздің даму үдерісін үзілмес бірлікте қарастыруды мақсат тұтқан білімпаз. Ғұлама ғалымның әр кезде жарық көрген еңбектері мен зерттеу жинақтары тақырып ауқымының кендігі, ой тереңдігі, көкейкесті мәселені шегіне жете қарастыруымен әдебиет дәуіріне қатыстыруға мақсатты әдіс болып отырды. Зерттеу мәнеріндегі көзге айқын шалынар бір ерекшелік – қай тақырып болсын, мейлі ол фольклор мәселесі, мейлі бүгінгі әдеби үдеріс болсын, ең алдымен, басты мәселе шалы өзінне дейінгі зерттеушілер не айтты, қалай қарастырды дегенді кеңінен толғап алып барып қана өз тұрғысынан қосар ойын со-

әрі халық ауыз әдебиетіне, фольклорлық дәстүрге бетбұрыс жасап, бірте-бірте туысқан түркітөктес халықтар фольклорын типологиялық тұрғыдан қарастыруға біржолата ден қойды. Сөйтіп, ұзақ жылдар бойы М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының фольклористика бөлімін басқарды. Бүкіл түркі дүниесінде фольклорлық мұраны зерттеудің бірден-бір ұйымдастырушысы бола білді. Әу баста бүгінгі заман әдебиетін зерттеуге ден қоюына басты себеп әдебиетшілік жолын сыншылықтан бастауы болса керек. 1955-59 жылдар арасында «Қазақ әдебиеті» газетіндегі еңбек жолы оны әдебиеттанудың осы саласына алып келгенді. Сөйтіп сыннан басталған талап талғамға ұласып, танымға жол ашты. Ғылымның қиын асуларынан қиналмай асып, «Әдебиет және өмір», «Қазіргі қазақ прозасындағы замандас бейнесі», «Қазақ совет әдебиетінің қалыптасуы», «Замана сазы», «Дәстүр тағылымы», т.б. еңбектерінде сөз болып отырған кезеңдегі әдебиеттің жаңашыл сипатын айқындап, сөз өнеріндегі «сықсыз» дүниелерді ашып көрсетіп, сыншылық пен зерттеушіліктің таразы басын теңгерді. Ғалым ғылымдағы тұңғыш қадамы «Қазіргі қазақ романындағы сюжет мәселелері»

өзі халық ауыз әдебиетіне, фольклорлық дәстүрге бетбұрыс жасап, бірте-бірте туысқан түркітөктес халықтар фольклорын типологиялық тұрғыдан қарастыруға біржолата ден қойды. Сөйтіп, ұзақ жылдар бойы М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының фольклористика бөлімін басқарды. Бүкіл түркі дүниесінде фольклорлық мұраны зерттеудің бірден-бір ұйымдастырушысы бола білді. Әу баста бүгінгі заман әдебиетін зерттеуге ден қоюына басты себеп әдебиетшілік жолын сыншылықтан бастауы болса керек. 1955-59 жылдар арасында «Қазақ әдебиеті» газетіндегі еңбек жолы оны әдебиеттанудың осы саласына алып келгенді. Сөйтіп сыннан басталған талап талғамға ұласып, танымға жол ашты. Ғылымның қиын асуларынан қиналмай асып, «Әдебиет және өмір», «Қазіргі қазақ прозасындағы замандас бейнесі», «Қазақ совет әдебиетінің қалыптасуы», «Замана сазы», «Дәстүр тағылымы», т.б. еңбектерінде сөз болып отырған кезеңдегі әдебиеттің жаңашыл сипатын айқындап, сөз өнеріндегі «сықсыз» дүниелерді ашып көрсетіп, сыншылық пен зерттеушіліктің таразы басын теңгерді. Ғалым ғылымдағы тұңғыш қадамы «Қазіргі қазақ романындағы сюжет мәселелері»

өзі халық ауыз әдебиетіне, фольклорлық дәстүрге бетбұрыс жасап, бірте-бірте туысқан түркітөктес халықтар фольклорын типологиялық тұрғыдан қарастыруға біржолата ден қойды. Сөйтіп, ұзақ жылдар бойы М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институтының фольклористика бөлімін басқарды. Бүкіл түркі дүниесінде фольклорлық мұраны зерттеудің бірден-бір ұйымдастырушысы бола білді. Әу баста бүгінгі заман әдебиетін зерттеуге ден қоюына басты себеп әдебиетшілік жолын сыншылықтан бастауы болса керек. 1955-59 жылдар арасында «Қазақ әдебиеті» газетіндегі еңбек жолы оны әдебиеттанудың осы саласына алып келгенді. Сөйтіп сыннан басталған талап талғамға ұласып, танымға жол ашты. Ғылымның қиын асуларынан қиналмай асып, «Әдебиет және өмір», «Қазіргі қазақ прозасындағы замандас бейнесі», «Қазақ совет әдебиетінің қалыптасуы», «Замана сазы», «Дәстүр тағылымы», т.б. еңбектерінде сөз болып отырған кезеңдегі әдебиеттің жаңашыл сипатын айқындап, сөз өнеріндегі «сықсыз» дүниелерді ашып көрсетіп, сыншылық пен зерттеушіліктің таразы басын теңгерді. Ғалым ғылымдағы тұңғыш қадамы «Қазіргі қазақ романындағы сюжет мәселелері»

(Басы 8-9-беттерде)

Рахманқұл Бердібайдың әдебиеттану ғылымындағы тұтас тұлға екендігінің тағы бір айғағы – сонау ХХ ғасырдың 60-жылдарында ғана сөз бола бастаған ежелгі дәуір әдебиеті атты түркітестес халықтарға ортақ жәдігерлерді зерттеуге ерте бастан кіріскендігі. «Ежелгі жазба мұралар» атты көлемі кең, айтары мол бір кітапқа бергісіз кемел зерттеуінде қазақ әдебиетінің арғы бастаулары УІІ-УІІІ ғасырларда жатқандығын алғаш сөз етті. Әл-Фарабидің әдеби мұрасы, Махмұд Қашқаридың «Диуани

тұтастық ұғымына қол жеткізу мәселелері алдыңғы қатарға шығарылады. Адамзат тарихына көшпелі мәдениет арқылы өшпес із қалдырған ұлттың өзге түркі жұртымен бірлікті ту көтерген ынтымақтастыққа қол жеткізу мәселелері айқындалады.

XIX ғасырдағы түркі дүниесінің озық ойшылы И.Гаспринский көтерген «сөзде де, ойда да, істе де бірлік» мәселесін жаңа заман сұранысына сай жаңғырту тәрізді іргетасы берік тұғырлы мәселелер түбегейлі сөз болып, жаңаша мән-мағынамен толыса түседі. Ғұламаны толғандырған «Үш бірлік» сынды аса қажетті, «Үш қатер» атты қауіпті жайттар-

Ғ ҒҰЛАМА

лұғат-ат түрік» сөздігі, Ясауидің шығармашылық ғұмырнамасы, Алтын Орда – қыпшақ дәуірі жәдігерлері туралы ғылыми болжамдары мен ұсыныстары ежелгі әдебиетті зерттеудегі жаңа арналарды ашты. Сонымен бірге ғалымның осы еңбегі кең көлемдегі тың материалдар ұсынып әрі аса қажетті мәліметтерді жинақтап беруімен де құнды.

Түбі бір түркі халықтарына қатысты тарихи-әдеби жаңалықтардан тыс қалмайтын, ұлт руханиятына келгенде еңбек етуден аянбайтын ғалымның зерттеушілік қарымының кеңдігін танытатын тағы бір қыры – жалпы әдеби байланыстардың тарихи негіздері мен бүгінгі күндегі көрініс белгілерін бедерлеп бере алуы. Мәселен, оның «Гүлстанның бұлбұлдары», «Достық кемесінде», «Сарқылмас қазына» сынды көкейтесті мәселелерді түптей көтерген зерттеулерінен бастау алып, «Байқалдан Балқанға дейін», «Жұлдыздар жарығы», «Ел боламыз десек...» деген көсемсөздік дүниелерінде жалғасын тапқан халықтар достығына деген ізгілікті ой мен ілімді сөзге ұйытқан еңбектері айрықша атап өтуге тұрарлық.

Білімпаз ғалымның түркітілдес ұлттар мен ұлыстардың тарихи-этникалық және мәдени-рухани байланыстарын шежірешілдік үлгімен тігінен де, кеңістік кеңдігін көлденең жазығынан да қарастыратын «Байқалдан Балқанға дейін» еңбегінің орны бөлек-ақ. Онда түркі халықтарының түп-тамырластығы ғылыми тұрғыдан тұжырымды байып-талады. Ғалым тілі де, тілегі де бір түркі жұрты аталатын алып бәйтеректің отызға жуық тамырлы тармағын саралап, бұрынғы-бүгінгі мәдениетінің ерекше құбылысы арқылы өркенді болашағын болжай алды. Еңбекте түркі жұртымен тарих тереңінде тамырласып жатқан қазақ халқының ел болу мәселелері де айшықтала көрсетіледі. Рулық сана деңгейінен көтеріліп, ұлттық

дың қаперден кетпеуі, тіл, ұлттық бірлік, діни сенім атты бүгінгі күннің ең бір өзекті мәселелерінің шешімін табар жолын іздеуі – нақты әрекет, көздеген мақсатқа жөн сілтеуі – көрегендік кепілі.

Қазақ қоғамына тән осынша мәселелерді жарыққа шығарып, Абайша күніренген ғұламаның өзекті өртер ащы шындықты айтып, «халқым деп аһ ұрған», ұлтын сүйген ұлы жүрегінің қайғысы кімді болса да ойлантпай қоймасы хақ. Ұлт қамы жолындағы тірлігінен кеменгерлік лебі есіп тұратын ұлағатты санаткердің ұлт санасын оятуға күш салып, ұлттық

мақсат тұтқан мұраттар биігінде жатыр.

Сонау елуінші жылдардың басында Алматы атты бас қаланың тастақ жолына табан тіреп, аяғын имене басқан балаң жігіт бірте-бірте қадамын нықтап, бойын тіктеп, қырағы өзін киырға сала бастады. Әуелгі кезде консерваторияға түссем деген арман жетегіне еріп келіп, кейіннен даналық өрісін әдебиеттен тапты. 1955 жылдан қайта шыға бастаған «Қазақ әдебиеті» газетінен тұғыр тауып, толғандырған ойларын оқырманға жеткізуге асықты. Осынау газетте 1956 жылы басылған «Ең үлкен мәдени байлық» атты мақаласы жиырма

«ұртоқпақтың» астына алды. Бұл «көрсөкырлыққа» суарылған «көзсіз» тоқпақтар көкіректі кернеген шерді сыртқа шығарып алған, «үндемеуді» ар санаған албырт жастың арынын басқанмен, сағын сындыра алған жоқ. Іштен тынды, намысын қайрады. Жаны егілгенмен, сағы сынған жоқ. Иілгенмен, құлаған жоқ... Уақытына орай азаматтық іс көрсету – ерлікке пара-пар! Ол осыны мықтап ұқты.

Ұстамдылыққа бой үйреткен жігітті ой өсірді. Сөйтесөйте шын ғалым, шынайы ойшылға айналды. Ұлтының мұн-мұқтажына ортақтасып, өркеніетке ұмтылуына кедергі келтірер касиетсіздікке қарсы тұрар қайсарлық табылды бойынан. Ағысқа қарсы жүзе келе ұлтжанды арыс азаматқа айналды. Уақыт ызғары бет қаратпай тұрса да, батыл сөйлеп, тайсалмай айтудан еш таймады. Кеңестік өкіметтің саясат атты «соқыр балғасы» төбесінен солқылдатып соққан сайын, шындала түсті, тұлғалана берді. Ұлт мүддесі үшін жанпидалық құрбандық Раханды ақыры биікке шығарды. Елжұрты алқалап, ақыл-ойдың алыбына балады. Шыққан биіктен өзі де төмендемеуге тырысты. Азаматпын деген адамға сын болған әйгілі Желтоқсан оқиғасы кезінде Кисловодскіде дем алып жатқан жерінен Алматыға асыға жетіп, Колбиннің қабылдауына қол жеткізіп, қазақ тағдырына қатысты шешімін күткен көп жайды «таққа» жоғарыдан тағайындалған «тақсырдың» алдында жасқанбай жайып салды. Ұлттың болашағына балаған жас өскін ұрпағына араша түсті. Ол кезде бұл да ерлік болатын.

Иә, шын асыл жерде қалмайтынның белгісі ретінде ел ардақтаған азаматты үкіметте құрметтеуге мәжбүр болды. Тынымсыз еңбек даңқ тұғырына көтерді. «Қазақстан ғылымына еңбек сіңірген қайраткер» (1983), «Қазақстанның еңбек сіңірген мәдениет қызметкері» (1992) атақтарын алды, академик атанды, Ш.Уәлиханов атындағы, «Түрік дүниесіне қызмет еткені үшін» сыйлықтарының иегері

болды, «Парасат» орденімен, «Еңбектегі ерлігі үшін», «Еңбек ардагері» медальдарымен марапатталды. 80 жасқа толуына орай мемлекеттік жоғары марапат «Отан» орденімен марапатталды. Осының бәрі – ғалымның мандай терімен суарылған ұшан-теңіз еңбегінің жемісі, қайтпас-қайсар мінезінің жеңісі!

Қазақстан Республикасының тәуелсіз ел болуына қалам қатыымен өлшеусіз үлес қосқан ғалым-қаламгер егеменді ел болған тұстың дос қуанып дұшпан назаланған заманын бастан өткерді. Аңсаған арманың алдан шықты деген осы да!

Рахан кейінгі жылдары ата-жұрты ардақтаған абыз ақсақалға айналып, туған жері – қасиетті Түркістанға барып тәлімгерлік үлгі шашып, өнеге көрсетті. Қазақ деген қалың елі ұлағатына ұйыған данагөйлік асқарына көтерілді.

Қазақстан ғылымына еңбегі сіңген қайраткер, Қазақстан Ұлттық ғылым академиясының академигі, филология ғылымының докторы Рахманқұл Бердібайдың ғұламаға тән болмысын танытатын сан салалы ғылыми-рухани азаматтық еңбектерін көз алдымызға келтіргенде мынадай жетістіктер еліміз тартылу еді. Ғұламаның ғылыми-зерттеу еңбектері, ғылыми-танымдық кітаптары, оқулықтар мен оқу құралдарының саны қырықтан асып жығылады екен. Бұл аз еңбек емес-ау!

Ғалымның зерттеушілік ізденісінің көрсеткіші – түрлі басылымдарда жарық көрген мыңнан астам мақала. Отыз бес жылға таяу Алматыдағы ұлт рухын оятар орда атанған Халық университетінің қоғамдық негіздегі ректоры ретінде бес жүзден астам дәріс жүргізіпті. Бұлардың әрқайсысы ұлт руханиятының мың батпандық жүгін арқалаған құнарлы сабақтар болып, талайлардың жадында жатталып қалды. Қазақ әдебиеті атты сөз өнерінің асыл қазынасын бөліп-жармай, ежелгі дәуірінен бүгінге дейінгі кезеңдерін түгелге жуық зерттеп, жүйелеп, сарабтал ой, салықалы пікір қорытты. Көшпелі мәдениеттен нәр алған қазақ өркеніетінің айбынды көрінісі ауыз әдебиеті мен әлемдік өркеніетке өлшеусіз табыс болып қосылған жазба әдебиетін бөлектеп, бөлшектемей, бүтіндік бірлікте қарастырып, дәстүр мен жаңашылықтың сабақтастықтарын саралай білді. Бүкіл түркі өркеніетінде өзіндік қолтанба қалдырды. Тарихи, әдеби, мәдени бірліктің негіздерін тарамдап, кеңінен зерттеудің кемел бағыты мен бағдарын ұсынды. Ғұламаның ғылыми танымына бүкіл түркі әлемі тандай қақты десек, артық айтқандық емес.

Бұлардың қай-қайсысы да – өз ұлтын ұшпаққа шығармақ «мен» деген азаматқа ғұмырлық жүк болғандай үлкен істер. Ал Рахан осынау бейнеті мол істен зейнетін тауып, ар-ожданын кір шалдырмай, азаматтық тұлғасына нұқсан келтірместен абыроймен атқарып шықты. Ұлан-ғайыр еңбегі ұлтының абызына, халқының ғұламасына айналдырды.

Бүгінде дүниеден өткенімен Рахманқұл аға мен үшін қашан да алымы асқарды шалған асыл ұстаз, ұлты үшін еткен еңбегі таусылмас қазынаға айналған ғұлама ғалым болып қала береді.

ұғымын ұран ғып көтерумен бірге, береке басы бірлікті алға шығаруы – ойшылық нысаны. Ой толғамының негізгі арқауы – туған елінің жұлдызы жоғары боларының жолдарын іздестіру.

Әрине, ғалым, ойшыл, эстет Рахманқұл Бердібайдың сала-салаға бөлінген сахараның кеңдігіндей ғылыми ізденерінің бір мақалада түгел саралап шығу мүмкін емес. Ол – кемінде бір кітаптың жүгі.

***

Ендігі бір ойға өзек, танымға тірек болар сөз арнасын Рахандың азаматтық тұлғасына қарай бұрсақ. Оның түп қазығы елім деп еміренген азаматтың әке ұлынан ұлттың қамын жеген халық ұлы деңгейіне көтерілуді

сегіз жастағы жігіттің ұлт рухын ұлықтаған азаматтық келбетін бір танытып тастаған-ды. Осы күнге дейін қазақ үшін ең басты мәселе болып келе жатқан қазақ тілінің «жан қиналысын» айды аспанға шығара «тіл тістеген» заманда айтып-ақ тастады. Бәле басталды да кетті... «Рақметтің» орнына жазаланды, өсудің орнына қызметтен қуылды. Алдыңғы толқын ағалары бірде Мұхтар, бірде Ғабиден жылылық танытып, жанашырлық білдірген соң, өзегін өртеген өксіктен сәл де болса арылды. Жігерлі жастың екпінінен сескенген «Орталық» оны ұлттың рухани көсемі, сандақ санаткер Ахмет Байтұрсынұлының ізбасарына санап, «ұлтшылдығы» үшін

Пущенные в свое время на самотек общественный транспорт (ОТ) и такси, непродуманная транспортная политика городских властей привели к нынешнему коллапсу в Алматы: пробки наносят огромный ущерб экономике, перспективе развития города, туризму, экологии, благосостоянию и здоровью жителей мегаполиса. Не говоря о пустой трате времени в бесконечных заторах, участвовавших в дорожно-транспортных авариях и смертности на дорогах. Недаром южная столица является «чемпионом» в стране по ДТП.

КАК В АЛМАТЫ ВЫЙТИ ИЗ ТРАНСПОРТНОГО КОЛЛАПСА?

ОБЩЕСТВЕННЫЙ ТРАНСПОРТ: СИСТЕМНАЯ ПРОБЛЕМА

История проблем общественного транспорта Алматы общеизвестна. Как во многих отраслях экономики, в 90-ые гг. в транспортной сфере почти все автобусные парки города были приватизированы, отданы в частные руки, и единая система ОТ была поделена между конкурирующими частными компаниями. Если в кризисные 90-ые гг. можно было обойтись любым ОТ, пусть низкого уровня обслуживания — лишь бы работал, то в последующие годы город стал заложником накапливавшихся с годами проблем в этой отрасли.

Неудивительно, что плачевное состояние ОТ в мегаполисе в начале 2000-х гг. вызвало неуправляемый рост личного транспорта. Вначале не хватало мест в автостоянках, и горожане возмущались, что машины заняли места возле домов, подъездов, детских площадок. Затем машины вышли на улицы, где устраивались стихийные автостоянки. Сейчас парковки, стоянки стали занимать немалую часть проезжей части дорог, тем самым создавая предпосылки для пробок.

Надо понимать, что заторы в Алматы начинаются с области и даже с южных регионов страны: из-за неразвитости междугороднего сообщения и общественного транспорта эту нишу заполнил частный транспорт. Пробки в Алматы начинаются с Талгара, Каскелена, Бурундая и т.д. — это одна системная проблема. Во всем мире у нас их нет.

В итоге в последние годы транспортная жизнь большого города зашла в тупик, в заторы, в пробки. Она приобрела признаки затяжной, хронической социальной болезни, лечение которой заметно затянuloсь. По сравнению с Москвой или Санкт-Петербургом Алматы маленький город, но проблемы городских пробок вполне сопоставимы.

Интересно, подсчитал ли кто, сколько времени в среднем мы проводим в транспорте за месяц, за год? В свое время эксперты подсчитали экономический ущерб от стояния в пробках в Алматы. По их расчетам, из-за уже существовавших заторов в 2013 г. экономика несла убытки в размере 210 млн тенге ежедневно, или 60 млрд тенге в год. При сохранении сложившейся ситуации к 2023-му рост экономических убытков из-за заторов прогнозировали в размере 480 млн тенге ежедневно, или 140 млрд тенге в год.

В последние годы водители автобусов вроде перестали курить на рабочем месте, но остались такими же «безязыкими», какими были и раньше: в автобусах, где отсутствует «автоинформатор» для автоматизированного объявления остановок, как правило, их не объявляют. Это особенность ОТ Алматы вызывает вопросы.

Ныне можно проследить движение автобусов по пассажирам. А как быть тем пассажирам, у которых нет приложений? В Астане эту проблему решили просто: на остановках имеется электронное табло с указанием времени прибытия автобусов.

По какой причине местные власти не наводят порядок в сфере оказания услуг такси и не освобождают Алматы от приезжих и зарубежных таксистов? Неужели трудно узаконить подобную деятельность, ввести ее лицензирование, организовать множество таксопарков или муниципальное (и социальное) такси? Какой огромный финансовый поток идет мимо налогов города, порождая к тому же заторы в переполненном автомобилями мегаполисе!

ЗОЛОТОЕ ПРАВИЛО ТРАНСПОРТНОЙ ПОЛИТИКИ

На основе мирового опыта сложилось золотое правило транспортной политики большого города: **лишь развитый общественный транспорт решает проблемы городских пробок и своевременного перемещения горожан.** Об этом свидетельствует опыт Сеула, Копенгагена, Сингапура, Стамбула и т.д.

Из этого правила следует следующее: **все привилегии и внимание необходимо отдавать ОТ.** Если горожане поголовно пересаживаются на авто, как у нас, это неминуемо ведет к транспортному коллапсу. У нас даже студенты ездят на учебу на своих машинах: во многих семьях по 2-3 авто. Поэтом в вопросе, что важнее для города: **интересы пассажиров ОТ или автомобилистов, должен решаться в пользу пассажиров.**

Необходимо дать преимуществу и скорости общественному транспорту, а не индивидуальному. Ведь на первом можно перевезти в десятки раз больше людей, чем на втором: то количество пассажиров, которое вмещается в один автобус длиной 12 м, в итоге едет в количестве 30-40 легковых авто, создавая вереницу в 150-200 м. Не говоря о том, что автомобили заняли все свободное пространство города. А также об ухудшении состояния экологии.

Поэтому необходимо развитие всех видов ОТ с выделением для

них полос, а город освобождать от стихийных парковок на проезжей части, во дворах, возле зданий с переходом на платные парковки.

Сегодня входящий транспортный поток в Алматы превышает 700 тысяч машин. Помимо входящего транспортного потока в самом Алматы зарегистрировано около 617 тысяч автомобилей. Более 400 тысяч машин регулярно передвигаются по городу вместе с теми, кто приезжает из области, суммарно более 1,1 млн транспортных средств. В итоге — катастрофическая перегруженность автотранспортом.

Есть города намного больше Алматы, где проблема пробок решается с помощью ОТ: **по широкому выделению полос только для автобусов.** Такой проект действует, например, в Стамбуле. В Нью-Йорке в разы увеличили число такси и автобусов (и маршрутов),

ПОЗДНЕЕ ЗАЖИГАНИЕ

Надо признать, что работа в этой сфере велась, например, выделены отдельные полосы по некоторым главным улицам, принималась Стратегия развития транспорта южной столицы на период 2013-2023 гг. и др. Однако ситуация не улучшилась, отдельные косметические разработки не помогли — слишком запущена эта социальная отрасль.

И в конце 2023 г. в Алматы общественности впервые презентовали один из ключевых документов в развитии города — мастер-план транспортного каркаса города до 2030 г. Документ был разработан по поручению акима Алматы международной компанией Future of Mobility совместно с НИИ «Алматыгенплан» и проектным офисом по развитию транспортной системы при акимате.

Документ концентрируется на развитии общественного транспорта, и одна из его целей — увеличение за 7 лет числа ежегодных поездок на ОТ на 64 %, с 1,4 до 2,3 миллиона. В Алматы построят несколько транспортно-пересадочных узлов, а скоростной общественный транспорт — метро, LRT и BRT — станут доступны для 75% населения. До 2030 г. планируется строительство 45 км линий ЛРТ по улице Толе би, линии метро от станции «Калкман» до станции «Барлык».

Лишь в последнее время при-

шло запоздалое понимание золотого правила транспортной политики. Борьба с переизбытком авто отныне решено с помощью ОТ. Его сделают настолько привлекательным, что у алмаатинцев сама собой отпадет надобность пользоваться автомобилями внутри города, уверены разработчики нового плана. Поэтому стратегия направлена на то, чтобы сделать ОТ надежным, доступным и скоростным.

«На границах города будут построены три больших узла: ТПУ «Барлык», ТПУ «Восточный» на Кульджинском тракте и ТПУ «Север» в районе Гейт-Сити. Это позволит жителям, приезжающим из области, оставлять свои автомобили на специальных перехватывающих парковках и воспользоваться общественным транспортом, значительно снизив нагрузку на дороги города», — говорят в акимате.

Кроме того, к 2027 г. планируется построить новую систему скоростного трамвая LRT. Он пройдет по улицам Момышулы, Толе би и проспекту Райымбека до восточной границы города. А существующая линия метро будет дотянута до западной границы Алматы. Что касается BRT, то оценочный парк подвижного состава — автобусы, электробусы, троллейбусы — составляет 3,9 тыс. единиц.

Чтобы заработала эта стратегия, крупные чиновники, как в европейских странах, должны пересечь на общественный транспорт и велосипеды, что очень проблематично. К тому же аналогичный план развития ОТ надо принимать и в Талгаре, Каскелене, Бурундае, Конаеве, Узынагаше и т.д. — это ведь одна системная проблема, улучшить междугородние сообщения и т.д.

Если нет возможности запустить пригородные электрички, то необходимо запустить большие пригородные автобусы, потому что до сих пор там работают маленькие маршрутки и такси, а автобусов нет. К тому же автобусы должны иметь приоритет на дороге.

Иными словами, **любые вливания в стратегическую отрасль, государственные дотации впоследствии вернутся ростом экономики, улучшением экологии, развитием туризма, отсутствием пробок и быстротой перемещения граждан** и т.д. Общественный транспорт убыточен в большинстве стран мира, но он окупает себя, прежде всего, в экологии и экономике гигантских мегаполисов. В США и Японии городской транспорт нередко дотируется независимо от того, находится ли он в муниципальном управлении или осуществляется частными компаниями.

Дастан ЕЛДЕС

В материале в Mtrk.kz рассказывается о том, что в первый день короткой рабочей недели нового года газета «Egemen Qazaqstan» опубликовала большое интервью Президента страны Касым-Жомарта Токаева. Глава государства дал ответы на вопросы, касающиеся внутренней и внешней политики, социально-экономического развития страны, январских событий 2022 года, семейно-бытового насилия, строительства АЭС и других актуальных тем. Интервью началось с того, что Касым-Жомарт Токаев перечислил знаковые для Казахстана события прошедшего года. Он отметил, что наша страна подошла к завершению основных политических реформ.

ПОДВЕДЕНИЕ ИТОГОВ И ПЕРСПЕКТИВЫ НА БУДУЩЕЕ

Касым-Жомарт Токаев, Президент Республики Казахстан:

— Начал работу Конституционный суд. По новым правилам прошли выборы депутатов Мажилиса и маслихатов всех уровней. Впервые состоялись выборы акимов районов и городов областного значения. Продолжилось проведение выборов глав сел и городов районного значения, по итогам которых в прошлом году были избраны около 700 сельских акимов. Мы приступили к построению справедливой и конкурентной экономической системы. Занялись вопросами диверсификации и монополизации экономики и модернизации инфраструктуры, поддержки бизнеса и привлечения инвестиций. Последовательно решались наиболее острые вопросы социальной сферы.

Дарья Пышмынцева, корреспондент:

— По всей стране началось строительство школ, в том числе «комфортных школ», в селах возводятся медицинские объекты, отметил Глава государства в интервью печатному изданию. Кроме того, в 2023-м году в Казахстане был внедрен Социальный кодекс, нацеленный на комплексную поддержку уязвимых категорий граждан. Утверждена специальная выплата лицам, занятым во вредных условиях труда, установлена доплата сотрудникам природоохранных служб за риски для жизни и здоровья. Повышены зарплаты медицинских работников, педагогов школ, колледжей, детских садов. Принят закон, регулирующий отчисления детям из Национального фонда. Принята новая методика определения минимальной заработной платы, учитывающая ключевые экономические показатели, в том числе уровень инфляции, подчеркнул президент.

Дарья Пышмынцева, корреспондент:

— Большой блок интервью был посвящен январским событиям, которые два года назад перевернули жизнь казахстанцев. Кантар стал рубежом, открывшим новую эпоху в истории Казахстана, однако вопросы еще остаются. Касым-Жомарт Токаев отметил, что, по его мнению, к трагическим январским событиям привели многолетние нерешенные социально-экономические проблемы и общий застой, перешедший в деградацию власти и общества.

Касым-Жомарт Токаев, Президент Республики Казахстан:

— После моего избрания Президентом в 2019 году был взят курс на демократизацию политической системы, либерализацию общественной жизни, демонополизацию экономики. К разработке и реализации реформ активно подключились общественники, гражданские активисты, эксперты. Многие ини-

циативы прорабатывались на различных диалоговых площадках, в том числе на заседаниях специально созданного мною Национального совета общественного доверия. Скажу откровенно: этот новый курс вызвал резкое неприятие влиятельных лиц, воспринявших его как угрозу глубоко укоренившемуся положению дел в стране и своему привилегированному статусу во властных структурах. С их стороны постепенно нарастало скрытое, а зачастую и открытое сопротивление реформам. В конце концов, чтобы повернуть вспять преобразования и восстановить прежние порядки, они решились на крайние меры.

Дарья Пышмынцева, корреспондент:

— По словам Главы государства, в попытке государственного переворота совместно участвовали экстремисты, криминалитет, религиозные радикалы. Они преследовали цель посеять страх среди граждан, дезорганизовать государственные институты, подорвать конституционный

строй и, в конечном итоге, захватить власть. Общая сумма ущерба после январских событий составила порядка трех миллиардов долларов. В интервью газете «Egemen Qazaqstan» Касым-Жомарт Токаев отметил, что на причинах и последствиях Кантара не следует выстраивать спекулятивные версии.

Касым-Жомарт Токаев, Президент Республики Казахстан:

— Скажу прямо: рассуждения о якобы народном восстании способствуют оправданию и обелению преступных деяний. Такие безответственные, по сути, провокационные разговоры приводят к героизации настоящих бандитов, укоренению в обществе пагубной криминальной психологии. А значит, призывают к новым беспорядкам в ущерб национальной безопасности и благополучию народа. Это очень серьезная угроза. Поэтому государство и общество должны быть едины в осуждении беззакония — я в этом уверен. У нас созданы все условия для публичного выражения несогласия с

действиями власти. Граждане могут открыто говорить о существующих проблемах. В соответствии с концепцией «слышащего государства» я требую от государственных органов учитывать общественное мнение. У нас действует демократический закон о мирных собраниях. Недавно принят закон, регламентирующий порядок подачи и рассмотрения петиций. Поэтому нужно предельно ясно понимать: мирные протесты допустимы, но массовые беспорядки неприемлемы и будут жестко пресекаться.

Дарья Пышмынцева, корреспондент:

— Отдельный блок интервью был посвящен экономике, а именно новому экономическому курсу Справедливого Казахстана. Напомним, цель нашей страны — удвоить объем национальной экономики к 2029 году, доведя его до 450 миллиардов долларов. Касым-Жомарт Токаев считает её достижимой. В интервью Президент отметил, что показатели не имеют для него первостепенного значения. Куда

важнее реальное благополучие граждан, считает Глава государства. Одной из важных тем интервью президента стало состояние коммунального хозяйства страны. Плачевное состояние ТЭЦ и ЖКХ — результат многолетнего бездействия, отметил глава государства.

Касым-Жомарт Токаев, Президент Республики Казахстан:

— Глубокая модернизация инженерной инфраструктуры по всей стране — это очень масштабная и сложная задача, но она постепенно решается. В весенне-летний период правительство и акимы приняли меры для обеспечения качественной подготовки к отопительному сезону. Проведена работа на проблемных объектах, состояние которых было критическим. Сейчас задача-минимум — не допустить серьезных аварий и остановки теплоснабжения в домах. Задача-максимум — ввести новые мощности планомерно обновить сети, модернизировать всю коммунальную сферу. В сложившихся условиях теплосети худо-бедно выдерживают нагрузки, но без дальнейших решительных мер Правительства и акимов не обойтись.

Во время интервью Глава государства не раз касался темы общенациональной идентичности. Президент считает, что её укрепит чествование выдающихся исторических деятелей нашего народа.

Сауле Маликова, директор Северо-Казахстанского государственного архива:

— Мы в области ежегодно создаем календарь знаменательных дат, презентацию календаря проведем. Обязательно в наш календарь внесём изменения. Это юбилей нашего великого ученого Каныша Сатпаева, который стоял у истоков основания геологии в РК. Юбилей таких участников ВОВ, героев страны Кошкарбаева Рахымжана и Сагадата Нурмагамбетова.

Кроме того, по мнению историков, в 2024 году исполнится 800 лет с момента фактического образования Улуса Джучи.

Сауле Маликова, директор Северо-Казахстанского государственного архива:

— Северный Казахстан тоже может внести свою лепту, у нас на территории Уалихановского района обнаружен памятник Золотой Орды, в местности Кызыл оба обнаружен мазар потомков Жошы-хана. Это очень интересно. Юбилей Улуса Джучи даст возможность стартовать новым исследованиям в этом направлении.

В этом году завершится подготовка многотомника по истории Казахстана. Над ним работают более 200 отечественных ученых и около 60 привлеченных зарубежных специалистов.

Андрей Чеботарев, политолог:

Политический год в Казахстане открыло интервью главы государства Касым-Жомарта Токаева в газете «Egemen Qazaqstan», в котором можно выделить следующие основные моменты.

Оценка январских событий

2022 года с учетом их второй годовщины. Прежде всего, президент признает, с одной стороны, первоначальное проведение мирных протестов, обусловленных рядом нерешенных социально-экономических проблем и фактическим застоём в развитии страны. С другой стороны, им отмечено их превращение в массовые беспорядки с применением оружия, что стало следствием специально подготовленных мер по захвату власти. При этом глава государства фактически призывает сограждан придерживаться аналогичного видения, не ставя знак равенства между протестующими и лицами, совершившими различные преступления.

Признание попыток навязать

в 2019-2021 гг. модели двоевластия. Вместе с тем Касым-Жомарт Токаев расценивает это как политические игры определенных высокопоставленных персон из окружения экс-президента Нурсултана Назарбаева. Тогда как в отношении последнего он проявляет определенную лояльность, считая, в частности, что Назарбаев «заслуживает справедливой исторической оценки».

Подтверждение намерения провести республиканский референдум по вопросам строительства АЭС. При этом глава государства учитывает весь спектр мнений по этому вопросу, включая критические. В связи с этим он считает необходимым предварительное проведение серий общественных слушаний с целью взвесить все «за» и «против».

ЧЕМ КРЕПЧЕ ЭКОНОМИКА, ТЕМ ПОПУЛЯРНЕЕ ЯЗЫК

О важности изучения государственного языка регулярно говорится на высшем уровне. Страна активно принимает меры для его популяризации, однако «говорящих» граждан по сей день не так много. Zakon.kz разобрался в причинах такого странного явления.

НА ВЫСШЕМ УРОВНЕ

Как объяснял советник министра науки и высшего образования РК Нуркен Халыкбергенов, новое поколение тяготеет к «ана тілі» в большей степени, нежели предшественники. И тому есть объективная причина — погружение в языковую среду.

«Рост пользования языком в различных сферах жизни казахстанцев, благодаря предпринимаемым мерам официальными властями, а именно: телевидение, госслужба, радио — например, требование 50% эфира на казахском языке, разнообразный контент на казахском языке, поддержка языка на официальном уровне через рост языковых программ, сертификации языковых компетенций, тестирование чиновников на знание языка, появление языковых стандартов, обучение и подготовка педагогических кадров — все это способствует изучению языка населением», — отметил эксперт заслуженных властей.

Также он выделил рост национального самосознания и историческое осознание себя как нации. По оценкам советника министра, это устойчивая тенденция, которая останется неизменной.

Надо сказать, совместная работа чиновников и исторических процессов принесла видимые плоды — почти 70% первоклассников выбрали обучение на государственном языке. Другое дело — осилит ли они его и, что самое главное, будут ли на нем свободно общаться.

УЧАТ В ШКОЛЕ

Первые уроки казахского многих подстерегают еще в детском саду. Далее — школа, потом колледж, вуз... Так язык Абая проходит с нами длинный путь от манной каши и сончасы до диплома и необходимости строить карьеру. То есть более 10 лет. Однако...

Мы наткнулись на пост в Facebook, где женщина рассуждает о чересчур насыщенной школьной программе для ребят, едва усевшихся за парты.

«Программа рассчитана на казахскоговорящих детей с развитой устной речью! Дети сидят со стеклянными глазами в классе и испытывают огромный стресс. С них постоянно что-то требуют, а они не понимают, что им нужно делать. И учитель ничем им помочь не может, потому что ему надо учить их письму, счету, чтению, они и так отстают от программы. Что делать?», — пишет пользователь.

Она предложила подписчикам вариант промежуточного этапа

между садиком и школой — нулевого класса. Там детей учили бы устной казахской речью в игровой форме, без нудной зубрежки с доски.

В комментариях кто-то обиденно пожурил родителей за нежелание брать ответственность за знания чада на себя, а кто-то признал несовершенство образовательной системы — «почему бы не научить сначала бытовым, обиходным словам?».

И правда. Вынесенные из школьных стен правила, окончания, суффиксы и падежи ощущаются особенно беспомощными тогда, когда их гордый обладатель не может ответить в магазине на элементарный вопрос продавца.

Вопросы накопились и у чиновников.

В апреле 2023 года экс-министр просвещения, а ныне депутат Мажилиса Асхат Аймагамбетов раскритиковал казаховедов:

«Вынужден сказать о том, что в принципе вопрос изучения государственного языка и на уровне организаций среднего образования тоже оставляет желать лучшего. Поэтому была у нас инициатива о том, что необходимо с шестого класса сдавать после каждого учебного года и казахский язык как

экзамен переводной и так далее. Мы старались менять программу в школе, мы старались обучить наших учителей».

Впрочем, валить все шишки на образование тоже не стоит. И вот почему.

ЧЕМ КРЕПЧЕ ЭКОНОМИКА, ТЕМ ПОПУЛЯРНЕЕ ЯЗЫК

Дабы рассмотреть ситуацию с иного ракурса, мы обратились за комментарием к человеку, который как раз и занимается просветительской деятельностью — руководителем языкового центра Мустафе Мамедову. Он тоже подметил «беззубость» школ в деле воспитания полиглотов, но сделал интересный вывод:

«Да, казахский сейчас в тренде, многие хотят его изучать. Да, к нам приходят ученики 9-10 классов и, проучив его 10 лет, не знают ничего. Но ведь не может быть такого, чтобы в каждом учебном заведении республики преподавали плохо. Есть чисто психологический аспект. Если ты знаешь русский, он обеспечит тебе комфортное будущее как минимум в других странах СНГ. Знаешь английский? На нем говорит весь мир. А вот казахский нужен только в Казахстане. И учат его, по моему опыту, тогда, когда хотят связать свое будущее с этой страной. Вот в чем загвоздка».

Новый виток интереса, по на-

блюдениям Мамедова, случился на фоне конфронтации России с Украиной. Допустим, в этот момент местное русскоговорящее население сделало окончательный выбор в пользу мирной родины, что как раз и поддерживает теорию о видении будущего.

Вместе с тем агрессивные методы насаждения языка спикер считает неправильным. Гораздо эффективнее дать казахстанцам сильную мотивацию для работы над собой:

«Если экономика Казахстана dorастет до топ-20, перспективы для людей сами найдут способ выучить язык. Сейчас, благодаря текущей политике, мы уже видим положительный сдвиг. Однажды все граждане будут знать казахский, просто на это нужно время», — считает эксперт.

От себя добавим: не последнюю роль в популяризации языка — любовь — играет существующая вокруг него культура. Яркое тому доказательство — подростки, изучающие французский или корейский из-за известного мультсериала или к-рор. И справедливости ради, с легкой руки отечественных певцов, актеров, моделей, блогеров, казахская культура, музыка и традиции тоже заполучили статус трендовых.

А значит, и речь не останется не у дел.

Ирина МИШУРА

Проблемы с казахским языком остаются — почему?

В Казахстане зафиксирован демографический рекорд — численность населения республики достигла 20 миллионов человек. Многие казахстанцы радовались этой тенденции, высказались об этом политики, депутаты, и даже глава государства. Но проблемы с языком остаются, с причинами разобралось 365info.

Как пишет Nege.kz, в Казахстане примерно 49% школ предоставляют образование на других языках несмотря на то, что доля казахов среди населения превышает 70%.

Замруководителя Бюро статистики Максат Турлыбаев сообщил в интервью изданию, что численность казахов достигла 13,5 миллионов. Он также рассказал, насколько широко используется казахский язык в государственных учреждениях и средствах массовых информационных.

«Согласно данным Министерства образования, 67% дошкольных учреждений и 51% школ предоставляют образование на казахском языке. Однако информации о количестве СМИ, транслирующих материалы исключительно на казахском языке, у меня нет, за этим нужно обращаться в Министерство культуры и информации», — сказал Максат Турлыбаев.

ЛУЧШИЕ СПЕЦИАЛИСТЫ УЕЗЖАЮТ В РОССИЮ

По вопросу языковой политики в образовании в Казахстане возникают сложные и важные вопросы, особенно в контексте национальных и культурных аспектов.

Заслуженный учитель Казахстана, Омир Шыныбекулы, высказал свою озабоченность по поводу ситуации. Он отмечает, что несмотря на то, что большинство населения в Казахстане казахи по национальности, значительная часть школ предоставляет обучение на других языках, включая русский. Он высказал сожаление о том, что многие талантливые студенты, успешно учащиеся, уезжают в Россию для получения высшего образования.

«Казахстан является центром

подготовки студентов для российских университетов, особенно сохраняя русскоязычные классы в школах. Представители российских учебных заведений проводят вступительные экзамены среди лучших выпускников казахстанских школ. Значительная часть лучших выпускников русскоязычных классов выбирают российские университеты для дальнейшего обучения.

Нужно сосредоточиться на казахском и английском языках в образовании, пересмотреть стратегию трехкратного языкового обучения. Такой подход может снизить потребность в русскоязычных школах. Этот вопрос требует серьезного обсуждения и учета множества факторов, таких как языковые права, культурные потребности и образовательные цели государства».

ЧТО НАСЧЕТ СМИ

По данным Министерства культуры и информации РК, в Казахстане зарегистрировано 5 407 СМИ, из которых 3 779 составляют периодические печатные издания, 194 — телеканалы, 85 — радио, 1 062 — информационные агентства и сетевые издания.

Информация о количестве

СМИ, транслирующих материалы исключительно на казахском языке, может быть сложной для точного определения, поскольку многие издания предпочитают использовать мультиязычность в своем контенте, включая казахский и русский языки, для привлечения большей аудитории.

Директор сайта Arasha.kz Омиржан Абдыхалык утверждает, что государство поддерживает средства массовой информации, транслирующие контент исключительно на казахском языке. Однако, данные о количестве и конкретных медиа, транслирующих информацию только на казахском, не всегда могут быть однозначно подтверждены и легко доступны.

«Казахстан сталкивается с вызовом сохранения и развития казахского языка в информаци-

онном пространстве. Несмотря на положительные тенденции в развитии казахоязычных СМИ в последние годы, государственные СМИ по-прежнему не обладают большой популярностью в стране. Это связано с проблемой доминирования русского языка в стране, который используется для публикации, распространения и потребления информации.

Государственная поддержка казахоязычных СМИ существует, однако она остается недостаточной для их активного развития. Сохранение и продвижение казахского языка становится важным вопросом, учитывая предпочтения языка в образовании и повседневной коммуникации».

Рождение пятерых младенцев, которые стали 20-ти миллионными жителями Казахстана, символично отражает позитивную демографическую тенденцию населения страны и при этом создает вопрос о том, будут ли они в будущем учиться в казахских школах и использовать государственный язык или нет. Это представляет актуальный вызов для Казахстана в сохранении языковой и культурной идентичности в условиях разнообразия и многонациональности населения.

Марина ЗАХАРОВА

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЭКОЛОГИЯЖӘНЕ ТАБИҒИ РЕСУРСТАР
МИНИСТРЛІГІНІҢ БАЛЫҚ ШАРУАШЫЛЫҒЫ КОМИТЕТІ ЖОБАЛАР МЕН
БИОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕЛЕР БОЙЫНША ҚОҒАМДЫҚ ТЫҢДАУЛАР
ӨТКІЗІЛЕТІНІ ТУРАЛЫ ХАБАРЛАЙДЫ:

1. «Жайық-Каспий бассейніндегі халықаралық, республикалық және ЕҚТА орналасқан балық шаруашылығы су айдындарын сонымен қатар жергілікті маңызы бар су айдындарының балық қорының жағдайын бағалау және/немесе олардың телімдерінде балық өнімділігін анықтау, балық пен басқа да су жануарларының шекті аулау мөлшері бойынша және балық аулау ережесі мен тәртібін реттеу жөнінде биологиялық негіздемелер әзірлеу»

- Бөлім: Резерваты алды кеңістігімен Жайық өзені, саға алды кеңістігімен Қиғаш өзені, «Ақжайық» мемлекеттік табиғи резерватының буферлік аймағы

- Бөлім: Жайық-Каспий бассейнінің ерекше қорғалатын табиғи аумақтарында орналасқан су айдындары
- Бөлім: Жайық өзені (Батыс Қазақстан облысы шегінде)
- Бөлім: Батыс Қазақстан облысының жергілікті маңызы бар резервтік су айдындары.

2. «Арал-Сырдария бассейніндегі халықаралық, республикалық және ЕҚТА орналасқан балық шаруашылығы су айдындарын сонымен қатар жергілікті маңызы бар су айдындарының балық қорының жағдайын бағалау және/немесе олардың телімдерінде балық өнімділігін анықтау, балық пен басқа да су жануарларының шекті аулау мөлшері бойынша және балық аулау ережесі мен тәртібін реттеу жөнінде биологиялық негіздемелер әзірлеу»

- Бөлім: Кіші Арал теңізі және Қызылорда облысы шегіндегі Сырдария өзені
- Бөлім: Шардара су қоймасы және Түркістан облысы шегіндегі Сырдария өзені
- Бөлім: Қызылорда және Түркістан облысының жергілікті маңызы бар су айдындары

3. «Балқаш-Алакөл бассейніндегі халықаралық, республикалық және жергілікті маңызы бар су айдындарында және ЕҚТА орналасқан балық шаруашылығы су айдындарының және/немесе олардың телімдерінде балық өнімділігін анықтау, балық пен басқа да су жануарларының шекті аулау мөлшері бойынша және балық аулау ережесі мен тәртібін реттеу жөнінде биологиялық негіздемелер әзірлеу»

- Бөлім: Балқаш көлі, Қапшағай ГЭС-нен төмен Іле өзенінің арналық бөлігі және Іле өзені су айдындары
- Бөлім: Қапшағай су қоймасы және Іле өзені
- Бөлім: Көлдiң ерекше қорғалатын табиғи аумақтарында (ЕҚТА) орналасқан су айдындары, Орта Көлсай және Төменгі Көлсай
- Бөлім: Алматы облысының жергілікті маңызы бар резервтік су айдындары

4. «Балқаш-Алакөл бассейніндегі халықаралық, республикалық және жергілікті маңызы бар су айдындарында және ЕҚТА орналасқан балық шаруашылығы су айдындарының және/немесе олардың телімдерінде балық өнімділігін анықтау, балық пен басқа да су жануарларының шекті аулау мөлшері бойынша және балық аулау ережесі мен тәртібін реттеу жөнінде биологиялық негіздемелер әзірлеу»

- Бөлім: Алакөл көлдер жүйесі

5. «Зайсан-Ертіс бассейніндегі халықаралық, республикалық және ЕҚТА орналасқан балық шаруашылығы су айдындарын сонымен қатар жергілікті маңызы бар су айдындарының балық қорының жағдайын бағалау және/немесе олардың телімдерінде балық өнімділігін анықтау, балық пен басқа да су жануарларының шекті аулау мөлшері бойынша және балық аулау ережесі мен тәртібін реттеу жөнінде биологиялық негіздемелер әзірлеу»

- Бөлім: Жайсаң көлі, Бұқтырма су қоймасы және Өскемен су қоймасы
- Бөлім: Шүлбі су қоймасы, Ертіс өзені және оның Жайылма учаскелері
- Бөлім: Марқакөл мемлекеттік табиғи қорығының су айдыны (көл. Марқакөл)
- Бөлім: Баянауыл мемлекеттік ұлттық табиғи паркінің су айдындары (Торайғыр көлі, Сабындықөл көлі, Жасыбай көлі)
- Бөлім: Катон-Қарағай мемлекеттік ұлттық табиғи паркінің су айдындары (Язевое көлі, Черновое көлі, Маралье көлі)
- Бөлім: Шығыс Қазақстан облысының жергілікті маңызы бар су айдындары
- Бөлім: Қ. Сәтпаев каналының су қоймалары
- Бөлім: Павлодар облысының жергілікті маңызы бар су айдындары

6. «Есіл бассейніндегі халықаралық, республикалық және ЕҚТА орналасқан балық шаруашылығы су айдындарын сонымен қатар жергілікті маңызы бар су айдындарының балық қорының жағдайын бағалау және/немесе олардың телімдерінде балық өнімділігін анықтау, балық пен басқа да су жануарларының шекті аулау мөлшері бойынша және балық аулау ережесі мен тәртібін реттеу жөнінде биологиялық негіздемелер әзірлеу»

- Бөлім: Есіл өзені
- Бөлім: Солтүстік Қазақстан облысындағы жергілікті маңызы бар су қоймалары
- Бөлім: Сілеті өзені
- Бөлім: Ақмола облысының жергілікті су қоймалары
- Бөлім: ЕҚТА «Бұрабай» Мемлекеттік ұлттық табиғи паркінде орналасқан су қоймалар
- Бөлім: ЕҚТА «Көкшетау» Мемлекеттік ұлттық табиғи паркінде орналасқан су қоймалар

7. «Тобыл-Торғай бассейніндегі халықаралық, республикалық және ЕҚТА орналасқан балық шаруашылығы су айдындарын сонымен қатар жергілікті маңызы бар су айдындарының балық қорының жағдайын бағалау және/немесе олардың телімдерінде балық өнімділігін анықтау, балық пен басқа да су жануарларының шекті аулау мөлшері бойынша және балық аулау ережесі мен тәртібін реттеу жөнінде

биологиялық негіздемелер әзірлеу»

- Бөлім: Тобыл өзені
- Бөлім: Қостанай облысының жергілікті су қоймалары
- Бөлім: Ақтөбе облысындағы жергілікті маңызы бар резервтік су қоймалары

8. «Нұра-Сарысу бассейніндегі халықаралық, республикалық және ЕҚТА орналасқан балық шаруашылығы су айдындарын сонымен қатар жергілікті маңызы бар су айдындарының балық қорының жағдайын бағалау және/немесе олардың телімдерінде балық өнімділігін анықтау, балық пен басқа да су жануарларының шекті аулау мөлшері бойынша және балық аулау ережесі мен тәртібін реттеу жөнінде биологиялық негіздемелер әзірлеу»

- Бөлім: Нұра өзені
- Бөлім: Әжбай көлі
- Бөлім: Қарағанды облысының жергілікті су қоймалары

9. «Каспий итбалықтарын (*Pusa caspica*) ғылыми зерттеу және одан кейін қайтадан табиғи ортасына жіберу мақсатында аулауға биологиялық негіздеме».

10. «Балқаш-Алакөл бассейніндегі ремонттық-аналық үйірлерді қалыптастыру және оларды кейіннен жасанды жағдайда ұдайы өсіру үшін ғылыми мақсатта арал пілмайын (*Acipenser nudiiventris*) игеруге арналған биологиялық негіздеме».

11. «Ақбалықты (*Stenodus leucichthys nelma*) ғылыми зерттеулер жүргізу (доместикациялау, толықтырушы аналық үйірлерін қалыптастыру және алдағы уақытта өсімін жасанды молайту) үшін Ертіс бассейнінен аулауға арналған биологиялық негіздеме».

12. «Тайменді (*Hucho taimen*) ғылыми зерттеулер жүргізу (доместикациялау, толықтырушы аналық үйірлерін қалыптастыру және алдағы уақытта өсімін жасанды молайту) үшін Ертіс бассейнінен аулауға арналған биологиялық негіздеме».

13. «Арал қазын (*Barbus brachycephalus brachycephalus*) ғылыми мақсаттарда Арал-Сырдария бассейнінен ремонттық табынын қалыптастыру және оларды кейіннен жасанды жолмен көбейту үшін алып қоюға арналған биологиялық негіздеме».

Биологиялық негіздемелердің жобалары осы хабарландыру жарияланған күннен бастап 5 жұмыс күні өткеннен кейін 2024 жылдың 15 қаңтарынан бастап <https://ecportal.kz/> бірінші экологиялық порталында «Қоғамдық тыңдаулар» бөлімінде 10 жұмыс күні бойы ескертулер мен ұсыныстарды ұсыну үшін қолжетімді болады.

КОМИТЕТ РЫБНОГО ХОЗЯЙСТВА МИНИСТЕРСТВА ЭКОЛОГИИ И ПРИРОДНЫХ
РЕСУРСОВ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН УВЕДОМЛЯЕТ О ПРОВЕДЕНИИ
ОБЩЕСТВЕННЫХ СЛУШАНИЙ В ФОРМЕ ПУБЛИЧНЫХ ОБСУЖДЕНИЙ
ПО СЛЕДУЮЩИМ ПРОЕКТАМ И БИОЛОГИЧЕСКИМ ОБОСНОВАНИЯМ:

1. «**Определение рыбопродуктивности рыбохозяйственных водоемов и/или их участков, разработка биологических обоснований предельно допустимых уловов рыбы и других водных животных, режиму и регулированию рыболовства на рыбохозяйственных водоемах международного, республиканского значений и водоемах ООПТ Жайық-Каспийского бассейна, а также оценка состояния рыбных ресурсов на резервных водоемах местного значения**»

- Раздел: Река Жайык (в пределах Атырауской области), река Кигаш, буферная зона государственного природного резервата «АкЖайык»
- Раздел: Водоемы, расположенные на особо охраняемых природных территориях Жайык - Каспийского бассейна

- Раздел: Река Жайык (в пределах Западно-Казахстанской области)
- Раздел: Резервные водоемы местного значения Западно-Казахстанской области

2. «**Определение рыбопродуктивности рыбохозяйственных водоемов и/или их участков, разработка биологических обоснований предельно допустимых уловов рыбы и других водных животных, режиму и регулированию рыболовства на рыбохозяйственных водоемах международного, республиканского значений и водоемах ООПТ Арало-Сырдаринского бассейна, а также оценка состояния рыбных ресурсов на резервных водоемах местного значения**»

- Раздел: Аральское Малое море и река Сырдария в пределах Кызылординской области
- Раздел: Шардаринское водохранилище и река Сырдарья в пределах Туркестанской области
- Раздел: Водоемы местного значения Кызылординской и Туркестанской области

3. «**Определение рыбопродуктивности рыбохозяйственных водоемов и/или их участков, разработка биологических обоснований предельно допустимых уловов рыбы и других водных животных, режиму и регулированию рыболовства на рыбохозяйственных водоемах международного, республиканского значений и водоемах ООПТ Балқаш-Алакольского бассейна, а также оценка состояния рыбных ресурсов на резервных водоемах местного значения**»

- Раздел: Озеро Балқаш, русловая часть реки Иле ниже Капшагайской ГЭС и водоемы дельты реки Иле
- Раздел: Водохранилище Капшагай и р. Иле
- Раздел: Водоемы, расположенные на особо охраняемых природных территориях (ООПТ) оз. Средний Кольсай и оз. Нижний Кольсай
- Раздел: Резервные водоемы местного значения Алматинской области

4. «**Определение рыбопродуктивности рыбохозяйственных водоемов и/или их участков, разработка биологических обоснований предельно допустимых уловов рыбы и других водных животных, режиму и регулированию рыболовства на рыбохозяйственных водоемах международного, республиканского значений и водоемах ООПТ Балқаш-Алакольского бассейна, а также оценка состояния рыбных ресурсов на резервных водоемах местного значения**»

- Раздел: Алакольская система озер
- Раздел: «Определение рыбопродуктивности рыбохозяйственных водоемов и/или их участков, разработка биологических обоснований предельно допустимых уловов рыбы и других водных животных, режиму и регулированию рыболовства на рыбохозяйственных водоемах международного, республиканского значений и водоемах ООПТ Зайсан-Ертысского бассейна, а также оценка состояния рыбных ресурсов на резервных водоемах местного значения»
- Раздел: Озеро Жайсан, водохранилище Буктырма и Усть-Каменогорское водохранилище, Шульбинское водохранилище, река Ертыс в пределах Восточно-Казахстанской и Павлодарской областей
- Раздел: Водоемы ООПТ по ВКО - оз. Маркаколь, оз. Маралье, оз. Язевое, оз. Черновое. Водоемы ООПТ по Павлодарской области - озеро Торайғыр, озеро Сабындыколь, озеро Жасыбай
- Раздел: Водоемы местного значения Восточно-Казахстанской и Абайской областей
- Раздел: Водоемы канала им. К. Сатпаева
- Раздел: Водоемы местного значения Павлодарской области

6. «**Определение рыбопродуктивности рыбохозяйственных водоемов и/или их участков, разработка биологических обоснований предельно допустимых уловов рыбы и других водных животных, режиму и регулированию рыболовства на рыбохозяйственных водоемах международного, республиканского значений и водоемах ООПТ Есильского бассейна, а также оценка состояния рыбных ресурсов на резервных водоемах местного значения**»

- Раздел: Река Есиль и резервные водоемы местного значения Северо-Казахстанской области
- Раздел: Река Силеты и резервные водоемы местного значения Акмолинской области
- Раздел: Водоемы, расположенные на ОППТ: Государственный национальный природный парк «Бұрабай», государственный национальный природный парк «Кокшетау»

7. «**Определение рыбопродуктивности рыбохозяйственных водоемов и/или их участков, разработка биологических обоснований предельно допустимых уловов рыбы и других водных животных, режиму и регулированию рыболовства на рыбохозяйственных водоемах международного, республиканского значений и водоемах ООПТ Тобыл-Торгайского бассейна, а также оценка состояния рыбных ресурсов на резервных водоемах местного значения**»

- Раздел: Река Тобыл и резервные водоемы местного значения Костанайской области
- Раздел: Резервные водоемы местного значения Актюбинской области

8. «**Определение рыбопродуктивности рыбохозяйственных водоемов и/или их участков, разработка биологических обоснований общих допустимых уловов рыбы и других водных животных, режиму и регулированию рыболовства на рыбохозяйственных водоемах международного, республиканского значений и водоемах ООПТ Нұра-Сарысуского бассейна, а также оценка состояния рыбных ресурсов на резервных водоемах местного значения**»

- Раздел: Река Нұра и водоемы расположенные на ООПТ: ГНПП «Буйратау» озеро Ажбай
- Раздел: Водоемы местного значения Карагандинской и Улытауской областей

9. «**Биологическое обоснование на изъятие каспийских тюленей (*Pusa caspica*) для научных исследований с последующим выпуском в природную среду.**»

10. «**Биологическое обоснование на изъятие аральского шипа (*Acipenser nudiiventris*) в научных целях из Балқаш-Алакольского бассейна для формирования ремонтно-маточных стад и их последующего искусственного воспроизводства.**»

11. «**Биологическое обоснование на изъятие нельмы (*Stenodus leucichthys nelma*) из Ертысского бассейна для проведения научных исследований доместикация, формирование ремонтного стада и ее последующее искусственное воспроизводство.**»

12. «**Биологическое обоснование на изъятие тайменя (*Hucho taimen*) из Ертысского бассейна для проведения научных исследований доместикация, формирование ремонтного стада и его последующее искусственное воспроизводство.**»

13. «**Биологическое обоснование на изъятие аральского усача (*Barbus brachycephalus*) в научных целях из Арало-Сырдаринского бассейна для формирования ремонтного стада и их последующего искусственного воспроизводства.**»

Проекты биологических обоснований будут доступны на Едином экологическом портале <https://ecportal.kz/> в разделе «Общественные слушания» по истечении 5 рабочих дней с 15 января 2024 года для предоставления замечаний и предложений в течение 10 рабочих дней.

Разработчик: ТОО «НЦРХ», г. Алматы, проспект Сулейманова, 89А, тел. 8(727)383-17-15

3

Тпа терм-і

Латыш қаласы

Нивет (сип)

Швед көлігі

Нота

Уаде

Көзін құрт

Ақан-ның ұлы

Талан...

Геракл

Басылып

«Жаным менің, Құдай қосқан парым менің, бұл өмірде бізден асқан ғашықтар жоқ шығар, көрмейсің бе: жер беті біздің табанымыздың астында. Мүмкін екеуміз ешқашан айырылыспас-быз сан, үнемі менің қасымдасың ғой!» - деген екен бір туфли екіншісіне.

6

Андрей ... (ор. ақыны)

Динге қарсы бағыт

Ру "ағасы"

Сұлтан емес

Ас "атасы"

Ауыл сыйлы-сы

Теріні сыйлап ал

... Но-вович (топ модель)

Жыстан түрі

... по-годи (м/ф)

Табьес (сип.)

Барма-сиң ...

Пуэрто-... (АҚШ)

... Бо-лан

Атом бөлігі

Ап-ауыр

Өлі ет

Белес

Оқ жұмысы

Филипп-тин жанар-тауы

... төк

Арыз емес

Еуропа озені

Шылап

Ленин газеті

Үшкір қару

Жылқы

Аяқ киім

...-сі-пақ

Ат сый-шысы

Ортақ үй

Еріген қар

Тараз озені

Верди операсы

Ұрпақ

Орыс газеті (қысқ.)

Алма сорты

... Омарова (сипі)

Бикен ... (актри-са)

Ас бөлме жапалы

7

Жер серігі

... -ше

Мен "туы-сы"

Мыс рудасы

4

Жалпы

Африка мемле-кеті

Ориекті бау

Ықпалық (ор.)

Жасан-ды тіл

Әйел мұғалім

Оливсей отаны

Балық түрі

Үнік паркі

Ким ... Сен

Манай

2

... Жа-фаров (боксер)

Бір бала әкесіне айтыпты: - Папа, маған класстас бала «голубойсың» дей берет - депті. Әкесі ашуланып: - Ой, ол оңбағанды ұрып-соғып, қалай сөйлеу керектігін үйретіп қоймайсың ба?! - деп айқайласа, баласы: - Ұра алмаймын, папа, ол сондай сүйкімді - деген екен.

Сералин журна-лы

Сүйін-бай әкесі

Авто маркасы

Өнер несі

5

Өлшем бірлік

Түс

Колік маркасы

Пок түс

Бүтін

Мысыр сұя құдайы

Тырақ бояуы

8

...-700 тракто-ры

Ку

Барлық (сип.)

Ток емес

Дайындаған: Қажымұқан ҒАБДОЛЛА

ӘЗІЛ-ШЫНЫ АРАЛАС

Студенттік шақты өмірдің ең қызықты, ең жайдарлы кезеңі деп жатамыз. Ал төмендегі оқиғамыз бұл сөзіміздің дәлелі бола алатындай. Назарыңызға бір топ әзіл ұсынамыз.

Қалада оқып жүрген ауыл қызы ауылына қайтып бара жатса керек.

- Ағай, ауылға барғанский? - Да-да!

- Ағай, қашан жүргенства?

- Міне, қазір жүреміз. - Ой, ағай, қазақша білем деп айтпайсыз ба, бағанадан бері сізге орысша сөйлеп тұрсам...

***

Екі студент әңгімесі.

- Түсімде сенен қарыз ақша алыпқан.

- Оны енді қашан қайтарасың?

- Тағы бір түс көргенде қайтарамын.

***

Бірде бір студент қалалық топтас досын ауылдағы үйіне қонақ алып барды. Бара алып барасы дастарқанға әкелген астан дәм тата бастайды. Қалалық жігіт досының апасы жасаған тағамды ұнатпағандығын білдіру үшін:

- Апаңа айтшы, мынау кешегіден қалған ас емес пе, дәмі біртүрлі ғой, - дейді. Мұны естіп қойған апасы:

- Айналайын, бұл алдыңғы күнгі тамақ,

кешегі тамақты ертең жейсіңдер! - деген екен.

***

Студенттер асханасы:

- Апай, бір порция манты беріңізші.

- О, жаңалық қой!

Шәкіртақы алдың ба?

- Жоқ! Және 5 қасық беріңіз!

***

- Әкеш-і-ім, бетіңнен сүйсем бола ма?

- Ақша жоқ, қызым.

Мамаң кеп сүйіп кетті...

Теледидар алдында ұйықтап қалмаңыз

Кейбір адамдар теледидар алдында ұйықтап қалады, алайда мұның денсаулыққа төндіретін қаупі болуы мүмкін. Бұл туралы сарапшы Ребекка Суэйн айтты.

«Теледидар қарап жатқан кезде ұйықтап қалу денсаулыққа зиян. Мұндай әдеттен құтылу керек», - деп түсіндірді Ребекка Суэйн.

Маманның сөзінше, теледидар түсетін жарық пен шығатын дыбыс тыныш ұйықтауға кедергі келтіріп, миды ынталандырады, ал бұл ауыр аурулардың даму қаупін арттырады.

Либидоның төмендеуі. Ұйқысы қанбайтын адамдарда әдетте тестостерон гормонының деңгейі төмендеп, олар жыныстық құмарлықтың азаюынан зардап шегіп жатады.

Мазасыздық немесе депрессия. Теледидар экранынан түсетін жарық пен дыбыс ұйқы циклін бұзып, депрессия мен мазасыздық деңгейінің бұзылуына әкеп соқтыруы мүмкін.

Семіздік. Ұйықтап жатқанда теледидардан түсетін көгілдір жарық пен экран тәбет ашатын гормондардың өндірілуіне әсер етіп, адамда артық салмақ және семіздікпен пайда болуы ықтимал.

Қант диабеті. Жасанды жарық ағзадағы глюкоза деңгейін бұзуы мүмкін, бұл инсулинге төзімділік пен қант диабеті қаупін жоғарылатады. Ғалымдар жүргізген зерттеу нәтижелеріне сәйкес, түнде теледидар алдында ұйықтаған адамдардың көпшілігі 2 типті қант диабетімен ауырады.

Жүрек аурулары. Жасанды жарық ұйықтап жатқан адам ағзасының бақыру қабілетін мен глюкозаның басқару қабілетін бұзады, бұл жүрек соғысын жиілетіп, ақыр соңы түрлі жүрек ауруларына шалдығу ықтималдылығын арттыруы мүмкін.

massaget.kz

2023 жылғы №51-52 санда шыққан сөзжұмбақтың жауабы

АЛГЕБРА ЗӘБІР БУЖ

К Е О Й Ы А

АУЫЛ ИНАҒАШ

Л И Е Н А Ы Н

САРИ ГАЛЕРЕЯ

Б Ш А Н Р

ЛАМБАДА БАКУ САҚАУ

Л Ә Ж Е Е Г І Н Ш І Ү

ҚАЯЗ М А К А Н Т Р Р А

С Р И А Л Т Е С Е К М И Я

ҚЫСҚА А А РА СЕБУ

А А И ТА К А Н КАРТАЛ

ТАУЫС ТӨЛЕУ Ш О Ы

И А ТА Л А С Қ Ы Л И Ж

А П И К Р А М

Д К В А М А Т Е Л А П А

О Е И Д А И Н К

Л З І Л А Л А П Б Е Т

Б Д А Л М У К А Л А

ФОТОПЛЕНКА АЙТ КУУ

КЕНЕСАРЫ ХАННАН ЖЕТКЕН ҚҰРАН ЯСАУИ КЕСЕНЕСІНЕ ТАБЫСТАЛДЫ

Марал Ишанның қазақтың соңғы ханына сыйы құран кітабы қайта реставрация жасалып Түркістандағы Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне қойылды. Бұл туралы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік кеңесшісі Ерлан Қарин мәлім етті.

және сирек кітаптар ұлттық орталығына реставрация жасауға берді», — деп жазды Ерлан Қарин Facebook-тегі парақшасында.

Орталық қызметкерлері 3 айға жуық ішінде Құранды қайта құрастырып шықты. Алдымен кітап азот камерасына салынып, оның парақтарында сақталған түрлі зиянкестерден залалсыздандырылды. Одан кейін фотофиксациядан өткізіліп, әрбір беті мұқият шаннан тазартылды. Жыртылған парақтары қайта бүгінделіп, мұқабасын ретке келтіріп, жетіспейтін тұстарына былғары жапсырылды.

«Соңында Құран қайта түптелді. Барлық реставрация жұмысы халықаралық стандарттарға сай, кітаптың парақтарына, түптеуіне максималды зиян келтірмейтін түрде жүргізілді. Құранның конструктивті элементтеріне өзгерістер енгізбей,

түпнұсқаның бастапқы түптеу, тігу, тоқу тәсілдері қолданылды», — дейді ол.

Мемлекеттік кеңесшісінің айтуынша, ауқымды жұмыстың нәтижесінде Марал Ишан мен Кенесары ханнан қалған құнды мұра толықтай жаңартылды. Жақында Қазақстан мұсылмандары діни басқармасы Құранды Қожа Ахмет Ясауи кесенесіне тапсырды.

«Алдағы біршама уақыт киелі кітап қасиетті мекенде тұрады, қалың көпшіліктің тамашалауына мүмкіндік жасалған. Бірақ мәдени мұраны сақтаудың өзіндік тәртіптері бар. Сондықтан кейін ол жерге Құранның жоғары сапалы көшірмесі қойылады. Ал киелі кітаптың түпнұсқасы қолжазбалар және сирек кітаптар ұлттық орталығына беріліп, сонда сақталады», — дейді ол.

qazaquni.kz

Меншік иесі:
«Қазақ үні» ЖШС
ҚАЗАҚ ҮНІ
Президент –
Қаныш ЖАРЫЛҚАСЫН

Бас редактор –
Құлтөлеу МҰҚАШ

Бас редактордың бірінші орынбасары –
Зейнолла АБАЖАН

Qazaquni.kz ақпарат агенттігінің
Бас редакторы –
Азамат ТАСҚАРАУЛЫ

Жауапты хатшы –
Гүлмира САДЫҚ

БӨЛІМ РЕДАКТОРЛАРЫ:
Дастан ЕЛДЕС (орыс редакциясы)

Нұржан АСАН (көркемдеуші)

АЙМАҚТАҒЫ ТІЛШІЛЕР:

Астана тілшілер қосыны:
Азамат ТАСҚАРАУЛЫ
(8-702-931-89-86)

Ақмола облысы:
Бақыт СМАҒҰЛ (8-701-626-77-66)

Арқалық қаласы:
Нұрсұлтан НҰРМАН
(8-702-688-84-87)

Алматы облысы:
Мәди ИСЛАМ (8-775-119-12-13)

Жезқазған қаласы:
Жанат АСАНҚАЛИ
(8-702-384-12-00, 8-707-261-20-98)

Қарағанды облысы:
Ахметқали ХАЛЕНОВ (8-701-450-30-18)

Қостанай облысы:
Төлен РАМАЗАНҰЛЫ (8-701-174-06-70)

Семей қаласы:
Рахат АЛТАЙ
(8-775-998-15-39)

Түркістан облысы:
Әбдіғаппар АЙДАР
(8-702-475-75-66, 8-771-390-73-75)
Асылхан ӘЛІ (8-701-626-88-32)

Түркістан қаласы:
Әтіргүл ТӘШІМ (8-702-489-47-23)

Тарату бөлімі:

Астанада:
Жасұлан ИСА
(8-776-120-19-72)

Шымкентте:
Мүгән ИСМАЙЛ
(8-701-692-1340)

Астанада «Алты Алаш»
дүңгіршіктерінде сатылады
(8-701-572-88-47)

Газет ҚР Мәдениет және ақпарат
министрлігінде 19. 12. 2012 жылы тіркелген.
Күллік №13976-Г (Алғашқы күллік
№1270-Г, 01. 08. 2000 жыл).

Автордың пікірі мен редакция көзқарасы сәйкес келе бермейтінін ескертеміз. Қолжазбалар өңделеді және қайтарылмайды.

Жарнама мәтініне жарнама беруші жауап береді.
Газеттен көшіріліп басылса, сілтеме жасалуы кәсіп.

Газетте «Қазақпараттың» материалдары пайдаланылды.

Газет «Қазақ үні» компьютер орталығында беттелді

АЙЛЫҚ ТАРАЛЫМЫ – 60 400
ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380

Редакцияның мекен-жайы:
050006, Алматы қаласы, Қалқаман-3
ықшамауданы, С. Сейітов көшесі, 11 үй

Байланыс телефоны:
8 (727) 398-57-31

E-mail: qazaquni2000@gmail.com
www.qazaquni.kz

Кезекші редактор
Дастан ЕЛДЕС

ТОО «Қазақ үні»
БИН 000540006784
ИИК KZ508560000000385541
АГФ АО «БанкЦентрКредит»
г. Алматы, БИК КСВКЗХ, Кбе 17
Газет «Алматы-Болашақ» баспаханасында
басылды. Алматы қ., С. Мұқанов к., 223 б.
Көлемі: 6 баспа табақ

Ⓐ – материалдың жариялану ақысы төленген

ДҮЛДҮЛ ДИМАШ ӘЛЕМДІ ТАҢДАЙ ҚАҚТЫРДЫ

Талантымен талайды тамсандырған белгілі әнші Димаш Құдайберген Гонконгта жеке концертін берді. Мереке атаулы күнге арналған – осыдан жеті жыл бұрын 22 жастағы қазақстандық музыкант «I am a Singer» жобасына қатысу үшін алғаш рет Аспан асты еліне келген болатын. Жас әнші байқаудың алғашқы турында-ақ миллиардтаған көрерменді бағындырып қана қоймай, жобаның соңына дейін сәтті жетті, күн сайын жанкүйерлер аудиториясы да кеңейді. Оларды жүрекке жақын адамдар ретінде – Dears деп атады. Содан бері 7 жыл өтті, әртүрлі елдер мен континенттерде Димаштың жанкүйерлері көбейді.

Қазақстандық әншінің көптеген үлкен концерттерінде жұлдыздар арнайы қонақ ретінде өнер көрсетеді, осы күні де дәстүр сақталды. Қазақстандық өнерпазды

қолдауға Димаш «I am a Singer» жобасына қатысқаннан бері танитын танымал музыкант, әнші, композитор және продюсер Джастин Ло келді. Джастиннің жеке орындауынан кейін екеуі қытай тілінде «愛是永恒»/«Махаббат мәңгілік» әнін орындады.

Концерттің бір блогы аспаптық нөмірлерден басталды. Алдымен Темірлан Олжабаев пен Ернат Наурыз домбырада, Әбілмансұр Құдайберген гитарада залға ерекше атмосфера сыйлады. Одан әрі Димаш Әбілмансұрдың «Together» авторлық әнін орындады. Бұл туынды әлемдік чарттарда бірнеше рет жүлделі орындарға ие болған еді.

Кештің соңғы блогы ресейлік композитор Игорь Крутойдың «Stranger» композициясымен ашылды.

Д.Құдайберген өзінің достарымен бірге халық аспаптарының дыбысталуына заманауи музыкалық әдістердің үйлесім мүмкіндігін паш етіп, «Адай» күйі мен «Дүрдар» халық әнін орындап берді.

Концерттің финалында барлық жанкүйердің жүрегінін орын тапқан музыкалық шығарма – «Autumn strong» шырқалды.

«Dears... Біз бір-бірімізді көптен бері көрмедік, мен сіздерді сахна үстінен үлкен, тату отбасы екендеріңізді көріп тұрмын. Қолдауларыңыз үшін рақмет. Сіздер болмаңыздар мен ештеңеге қол жеткізе алмас едім, барлығы сіздердің қолдауыңыздың арқасында. Келесі кездесуді тағаттана күтемін», — деп Димаш жанкүйерлеріне шын жүректен алғыс айтып, концертті аяқтады.

qazaquni.kz

ҚАЗАҚТЫҢ МҰҢЫ МЕН ШЫНДЫҚТЫҢ ЖЫРЫ – «ҚАЗАҚ ҮНІ» ГАЗЕТІНЕ ЖАЗЫЛЫҢЫЗДАР!

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380

«Қазпошта» арқылы жазылу бағасы:

1 жылға | қала үшін | ауыл/аудан үшін

7570,88 тенге

5974,32 тенге

Мекемелер ТІКЕЛЕЙ ЖАЗЫЛУҒА болады

Газетке 1 жылға тікелей жазылым – 5 000 тенге.

100 данаға 1 жылға тікелей жазылым – 500 000 тенге.

1000 данаға 1 жылға тікелей жазылым – 5 000 000 тенге.